

Szakács Margit:

VIDACS JÁNOS POLITIKAI PÁLYAFUTÁSA 1848-1867.

A múlt század hatvanas éveiben a magyar közélet egyik ismert alakja volt Vidacs János. Neve a gazdasági életben vált előbb ismertté azáltal, hogy másfél évtizeden át (1858-1873) vezetője volt apja, Vidacs István gépgyárának, majd mint politikus növelte hírnevét a kor politikai mozgalmában vállalt sajátos szerepével. E tevékenysége, jóllehet nem tartozott a politikai vezéregyenységek közé, érdemessé teszi arra, hogy élet közelebről megismerjük.

Első polgári politikusainknak egyike, akinek eseményekben gazdag életutja az 1848-as forradalomtól a dualizmus első fél évtizedéig terjedő korszakot fogja át. Pályafutásának kezdetén 1848-ban, Petőfi legszűkebb baráti köréhez tartozva a márciusi ifjakra jellemző, forradalmi eszmék lelkesítették. Március 15-ének Petőfi, Jókai, Vasvári mellett az egyik legjelentősebb, de mindmáig indokolatlanul háttérbe szorított alakja. A 48-as eszméknek mindvégig következetes harcosa maradt, ez vezette a nemzeti függetlenségért küzdők soraiba az abszolutizmus időszakában, majd a kiegyezés után ez állította az ellenzék mellé.

A Világos utáni történelmi korszak alapvető problémái a nemzeti önállóság kérdéséhez kapcsolódnak, szoros összefüggésben a polgári fejlődést gátló feudális maradványok eltávolításával és a nemzetiégi kérdés megoldásával. A polgári haladás hívei mindenekelőtt a függetlenség biztosítására törekedtek, amely a társadalmi haladásnak egyik feltétele volt. A politikai, ezen belül a függetlenségi mozgalmakban a társadalom eddigi tevékeny rétegei, a köznemesség és az értelmiség rétegei mellett megtaláljuk a polgárság képviselőit is. Gazdaságilag mindhárom rétegnek érdeke volt a polgári nemzetállam kialakulása s annak akadályát elsősorban a függetlenség hiányában látták. A vezetés e csoporton belül a nemesi réteg kezében volt, lényegében tehát a nemesség érdekeit védte, de a polgárosulás útján haladt és bizonyos polgári érdekek védelmére is vállalkoznia kellett. A városi polgárságot ezért tudta maga mellé állítani és ezáltal vált a nemesi-polgári érdekek kifejezőjévé.

A polgári haladást képviselő csoport aktív részese volt Vidacs János. Gondolatvilágában nála is a nemzeti kérdése megoldása állott az első he-

lyen, a társadalmi kérdés alárendelt szerepet játszott. Politikai nézetei még így is megközelítették a kor haladó polgári szintjét.

Cselekvőkészsége az abszolutizmus időszakában a függetlenségi mozgalmak támogatásában nyilvánult meg, majd mint képviselő a radikális irányzathoz, a szélsőbalhoz tartozva küzd politikai koncepciójuk végrehajtásáért. Nézeteiben és gyakorlati munkájában egyaránt kiemelkedik osztályának tagjai közül, amelynek világnézeti fejlődését is jól példázza a szabadságharcot követő negyedszázadon keresztül - annak minden elentmondásosságával együtt.

A portré, amelyet felrajzolunk, egy szerteágazó és sokoldalú politikai tevékenységet kifejtő, a kudarcok ellenére is fáradhatatlanul küzdő közéletű férfit mutatja az 1848-1873 közötti időszakban, korán bekövetkezett tragikus haláláig.

Ifjúkora

Életének korai szakaszáról egy 1870-ben, ismeretlen honvéd és fogolytársa által megjelentetett rövid életrajzon kívül nem maradt fenn írás.¹ Ennek adatai is keveset mondanak el ifjúságáról, egyéni fejlődéséről. Ő maga képviselőházi felszólalásai és egyetlen fennmaradt választási programbeszéde mellett mindössze néhány, az emigráció egyes tagjaihoz intézett levelet hagyott hátra mint forrásanyagot. Életét ezért 1867-ig csak hézagosan rajzolhatjuk meg.

Vidacs István lakatosmester első fiaként született Bánátkomlóson 1826-ban.² Apja az előző évben telepedett le a kis mezővárosban, ahol rövidesen rátért a mezőgazdasági eszközök gyártására. Ezeknek kelenődőségét a korszerűbb gazdálkodás fejlődése biztosította, s mivel a hozzáértő iparosok száma kevés volt, Vidacs jól kamatoztatta külföldi vándorutján szerzett tudását. A szorgalmas és ügyes mesterember egyre jobb anyagi körülményeket tudott teremteni családjá számára, amely két kisebbik fia születésével megnövekedett. Mire első fia iskoláztatására került sor, nem okozott nagyobb anyagi gondot a legidősebb fiu nevelése. Apja tanult embert akart nevelni belőle, de kezdetben nem tudta eldönteni, milyen pályát válasszon fiának. Először a katonaira gondolt: elemi iskoláinak elvégzése után ugyanis a titeli katonaiskolába küldte. Innen azonban hamarosan kivette, mégsem találta alkalmasnak fia számára a katonapályát. Ezután több város gimnáziumaiban taníttatta. Először Temesváron, majd Szegeden, Pécsen, Esztergomban, Kassán, míg végül a fővárosban fejezte be gimnáziumi tanulmányait, mikor a család is felköltözött 1842-ben. Ezt azon meggondolásból tette apja - említett életrajz írója szerint - mert ahány város és vidék annyiféle szokás, "sőt minálunk majdnem ugyanannyiféle nyelv is." Későbbi nyelvtudásának alapjait bizonyára ekkor szerezte meg.

Az 1840-es évek, a család Pestre költözésének ideje, az ipari fellendülés évei voltak. A kis gépműhely, amelyet Vidacs István a fővárosban nyitott és rövidesen üzemmé fejlesztett, virágzásnak indult. Fiai magasabb foku iskoláztatásának anyagi feltételeit biztosítani tudta. János gimnáziumi tanulmányainak befejezése után a jogra iratkozott be. A négy évvel fiatalabb fiú József, állatorvosi tanulmányokat folytatott. Csak a legkisebb fia István, választotta apja mesterségét. Gépésznek készült, tanulmányait később a bécsi műegyetemen fejezte be.

Az ifju Vidacs János világnézetének alakulását jelentősen befolyásolta a főváros akkori politikai légköre. A családi környezet is jó irányban segítette fejlődését. Apja a demokratikus érzelmű polgár, - aki 1847-től az Ellenzéki Kör tagja³ - gyermekeit is ebben a szellemben nevelte.

Fia politikai hovatartozásának kialakulása egyetemi években kezdődött, ezek az évek nyomták rá bélyegét a világnézetének formálódására, vitték őt a márciusi ifjak közé. Harmadéves jogász, amikor március sorsdöntő napjaiban az egyetemi ifjuság között a Petőfi által kitzított forradalmi program megvalósításáért harcol, az eseményekben vele együtt vesz részt. Feltehetően korábban ismerte a költőt és annak szoros baráti körét a Pilvax társaságát, amelyhez a nevezetes napon már hozzátartozott.

Vidacs szerepét a korabeli feljegyzések között, Nyári Albert és Birányi Ákos írásai világítják meg.⁴ Mindkét szerző egyhangzóan tárgyalja a márciusi eseményeket és ebben Vidacs közreműködését. Tevékenységet Nyári, aki maga is résztvett az ifjuság mozgalmában, részletesen leírja a forradalom napjait tárgyaló füzetében. A szerző sorozatos füzetekben igéri mindazon személyek bemutatását, akik "magukat mint a forradalom kezdeményezői hősies elszántság és tények által kitüntettek." Közbevetőleg megjegyezzük: egyik későbbi írásában Jókai is úgy emlékezik Vidacsról, mint aki "valódi eszményképe volt a magyar forradalmárnak."⁵ S ha ez az állítás, amely a későbbi jóbarátra vonatkozott tizott is, az előbb említett szerzők egyetértően ítélik meg Vidacs akkori érdemeit.

A források szerint az Ellenzéki Kör március 14-én tartott közgyűlésén, amely a 12 pontot megvitatta, mint az ifjusági küldöttség tagja részt vett Vidacs János Vasvárival együtt. Mindketten felszólaltak és tomácsolták az ifjuság megegyezését a 12 pontban, és egyetértettek abban, hogy azokat aláírás után azonnal küldjék fel az országgyűlésre. Már ez a küldetése is jelzi, hogy az ifjuság soraiban a vezérkarhoz tartozott s a következő nap eseményeiben való részvétele még inkább bizonyítja ezt.

Március 15-én, a kora reggeli órákban a Pilvaxban tartott összejövetelen ő is jelen volt. A megbeszélte feladatok között első helyen állott az egyetemi ifjuság előkészítése, a forradalom mellé állítása. E célból

a megbeszélés után a résztvevők az egyetemekre vonultak, hogy csatlakozásra szólítsák fel a hallgatókat. Először az orvosi egyetemet keresték fel, ahol Vasvári beszélt az egyetemistákhoz. Onnan a mérnöki karra vonultak, végül a jogászok és bölcsészek kara következett. Itt várt Vidacsra az a feladat, hogy a kar hallgatóit a forradalom ügyének megnyerje. Felszólítása "kimondhatatlan lelkesedéssel el is fogadtatott." Rövid és szenvedélyes hangú beszédéből kiderül az is, hogy éppen aznap tanácsolták el az egyetemről a reformlakoma propagálása miatt. Ezt a lakomát Petőfiék korábban határozták el és 19-én akarták megtartani, de az események következtében elmaradt. Az ifjú jogász érthetően sérelmezte a tanári kar határozatát kizárásáról és ezt beszédében is kifejezésre juttatta. Mondanivalójának lényeges vonása volt egyébként az egyetemi jezsuitizmus ostromozása egyrészt, másrészt a szabadság érdekében való összefogásra és tettekre buzdító. Szavait a hallgatók egyetértéssel fogadták már azért is, mert az ifjuság az egyetemek reformjainak valóra váltását is remélte a forradalomtól. Kifejezésre jutott ez a két nappal később ez ügyben beadott petíciójukban, amelyben olyan tanárok elmozdítását kérték, akiknek gondolkodásmódja nem felelt meg a kor követelményeinek. Különösen indokolt volt ez a kérelem a jogi kar hallgatóinál, mert amíg az orvosi kar "derék tanárai" csatlakoztak, addig a jogi kar egyes tanárai igyekeztek a hallgatókat is visszatartani.⁶ Vidacsnak tehát lényegesen nehezebb feladatot kellett elvégeznie a jogászok között, mint társainak.

Vidacs ezután az ifjuság által felemelve az egyetemi piacon mondott beszédet, ahol hasonló szellemben szónokolt még Jókai, Petőfi és Vasvári. A piactéren nagy tömeg tolongott (számuk ötezerre tehető), amely fellelkesülve már-már vérontásra gondolt, amikor Vidacs ismét szót kért. "Csillapító szózata" a forradalom vértelenségét kívánta biztosítani, s annak célját az "üdvös átalakulás" elé emelt gátak lerontásában határozta meg. A nép nem a bosszu, hanem az eredmények kivívásáért kelt fel - figyelmeztetett - és a szabadság zászlaja alá csatlakozott. A francia forradalmat állítja példaképül a felkelt nemzet elé, amelyhez méltóan kell megvívni a harcot. Közvetlen feladatként a szabad sajtó kivívását, a nyomdák lefoglalását jelöli meg, amely a gondolat közlekedésének szabad teret enged.⁷ A sajtószabadság, mint ismeretes, a reformországgyűlések sokat vitatott és meg nem oldott kérdése volt. A reformok hívei az ország társadalmi átalakulásának legfontosabb tényezői közé sorolták. Az ifjuság által szerkesztett 12 pontban is az első helyre került. Ennek végrehajtásaként első teendő a sajtó lefoglalása volt.

Vidacs beszédéből világosan kitűnik a francia forradalom hatása, de annak társadalomformáló követelései nála még csak homályos megfogalmazásban szerepelnek.

A lelkes szónoklatok eredményeként ezután vonult a tömeg a Hátva-

ni utcában lévő Landerer nyomdához. A nyomda elé érve a nép négy tagból álló bizottságot választott a lefoglalás végrehajtására Jókai, Petőfi, Vasvári és Vidacs személyében. Nyári szerint ők léptek be négyen a nyomdába, ahol a jelképes lefoglalást Vidacs végezte el.⁸ Az első sajtótermék megjelenéséig eltelt várakozási idő alatt újabb lelkesítő beszédek hangzottak el az ifjuság vezetői, közöttük Vidacs részéről is.

Az események eddigi menetében tehát Vidacs jelentős feladatot vállalt és teljesített. Szerepe a későbbiek folyamán homályosodik el, a nap további részében lezajlott mozgalmakban már nem követhető. A későbbi napokban a kibővített Közcsendi Bizottmányban kapott helyet.⁹ Ezután már csak a harcmezőn találkozunk vele.

Mint a márciusi fiatalok közül oly sokan, ő is az elsőők között jelentkezett a pesti önkéntes csapatba, amikor az események a harc terére szóltították. Közhonvédként a 14. zászlóaljba került és a szabadságharc végéig küzdött. A világosi fegyverletételkor századosi rangot viselt.

Ifjúságának eddigi lezárt szakaszában a társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség ügyét következetesen képviselő fiatal értelmiségi képe bontakozott ki előttünk. Az 1849-cel kezdődő történelmi periódus körülményei fejlődésének új irányt jelöltek.

Bujdosás és kétszeri fogság

Világosnál arról kellett döntenie, merre vegye utját. Ténykedése miatt joggal tartott a felelősségrevonástól, s mint annyian mások, ő is a menekülés útját választotta. Egy ideig horvát, majd olasz földön tartózkodott. Mindkét nép nyelvét jól beszélte. Kalandos útja során, több menekült társával együtt, mégis nagyon nehezen tartotta fenn magát.¹⁰ A rendőrség figyelme több ízben ráterelődött, azért elhatározta, hogy Svájcba megy. Utja azonban nem sikerült. Az olasz-svájci határnál egy körjáraton lévő osztrák csapat elfogta és katonai kísérettel Pestre szállították. Ez 1851 karácsony hetében történt. Haynau rémuralma ekkor már végetért, megjelent a császár első amnesztia rendelete. Az eredetileg kötél általi halálra ítélt Vidacs Jánost a kegyelem folytán várfogság várta. Egy évig a Neugebäude foglya, majd a haditörvényszék ítélete alapján Josephstadtbba szállították, ahol két évet töltött el.¹¹

Rabságának éveiből mindössze egy kis epizód maradt fenn, egyik fogolytársa feljegyzésében.¹² Amikor 1853 novemberében rendeletileg kötelezték a várbörtön fogoly tisztjeit szakálluk lenyiratására, egy kis csoport "ellenállását" ismerteti a rendelet végrehajtásával szemben. Közöttük Vidacs magatartását példamutónak tartva, érdekes kis jellemrajzot fest róla: alapjában zárkózott természetű, de az erőszakkal szemben lázadó embert mutat és fényt vet osztrákgyűlöletére is.

Várfogsága 1854-ben ért véget. Hazatérése után egy ideig apjánál

tartózkodott, aki bevonta őt a gyár munkájába s további egzisztenciát ott kívánt biztosítani fiának. Terve megvalósítására több száz holdas birtokot bérelt Abonyban, és ott mezőgazdasági eszközeivel művelt mintagazdaságot hozott létre. A gazdaság vezetésével János fiát bízta meg, aki ebben a munkakörben két évet töltött el. Ezt szakítja meg újabb politikai pere.

Az abonyi évek levéltári források hiányában ismeretlenek, csak viszszakövetkeztetni tudunk későbbi ténykedéseiből és baráti kapcsolataiból. Ezek alapján megállapítható, idejét ott sem töltötte passzív szemlélődéssel és csupán gazdasági foglalkozásának élve. Ekkor került kapcsolatba azokkal a személyekkel, akikkel az elkövetkezendő években szoros baráti és politikai együttműködése kialakult. Elsősorban azokkal a honvédtisztekkel, akik vele együtt harcoltak, illetve várfogságot szenvedtek, és bizonyos politikai kérdésekben, mindenekei előtt a függetlenség kérdésében hasonló nézeteket vallottak. Ismeretségi köre új személyekkel is bővült, ezek között Hellmann József nevével a későbbiekben tárgyalt események során találkozunk. Az abonyi két évet a politikai tájékozódás időszakának tarthatjuk. Ha nem is ismerjük pontosan személyi kapcsolatait és ezeknek jellegét, bizonyosra vehető, hogy ekkor kapcsolódott be az ötvenes évek jellegzetes politikai mozgalmába, a konspiratív szervezkedésekbe.

Az 1850-es évek politikai élete a birtokos nemesség passzív ellenállásának jegyében folyt. De a nemességnek egy kis csoportja, közöttük is elsősorban azok, akik végigküzdötték a szabadságharcot, s akikhez az értelmiségi rétegből is sokan csatlakoztak, megpróbálkoztak az aktív ellenállás szervezésével. Olasz mintára működő titkos szervezetek alakultak, követve ezzel az emigráció akkori, mazzinista irányvonalát. Ezeknek a konspiratív szervezeteknek a néppel alig volt kapcsolatuk, a társadalom szűk rétegét érintették, s már ezért sem érhettek el eredményt, és hamarosan lelepleződtek. Vezetőik tragikus bukása és a szervezkedések eredménytelensége a tanulságok levonására készítette az emigrációt is.

Vidacs feltehetően olyan csoporthoz tartozott, amely a krími háború időszakában hazai szervezkedéssel kísérletezett, hogy az esetleges kedvező alkalmat kihasználja. Elvei és eddig elszenvedett büntetése már korábban szembeállította az önkényuralommal. Kiszabadulása óta eltelt rövid idő alatt közvetlenebbül ismerte meg az ország nehéz helyzetét, a gazdasági-politikai elnyomást. Érezte a polgári fejlődést akadályozó korlátokat, amelyek személy szerint is érintették. A nyomasztó jelenből nem látta a kivezető utat. Ez vezethette őt a titkos szervezkedők soraiba már az abonyi évek alatt.

Letartóztatása 1856-ban történt, amikor váratlanul és minden előzetes kihallgatás nélkül, felségárulással vádolva, Salzburgba internálták.¹³

Ekkor már nős ember.¹⁴ Felesége, akiben nemcsak igazi élettársat talált, hanem támogatót is politikai törekvéseiben, követte őt Salzburgba, ahonnan több hónapi fogvatartás után, apja közbenjárására szabadult ki.

Ugyanebben az évben jelent meg az a császári rendelet, amelyben a forradalom és szabadságharc alatti tevékenységükért elítéltek vagyon elvesztését "több személyre nézve" elengedték. Ezek között találjuk Vidacs János végzett jogász nevét is.¹⁵ Ezzel az aktuussal lezárult az a büntetési sorozat, amelyet 1848-49-ért fizetett.

Életének újabb sorsfordulata 1858-ban következett be, amikor a fővárosba költözött és átvette apjától a gyár vezetését.

A gépgyáros és Táncsics

Az önkényuralmi rendszer utolsó évei a kül- és belpolitikai válság érlelődésének, a gazdasági-társadalmi tagozódás jelentős előrehaladásának időszaka. A polgári réteg a mezőgazdasági ipar és ezzel összefüggésben a nagykereskedelem fejlődése révén izmosodik és válik, - ha nem is a kívánt mértékben - a gazdasági élet tényezőjévé. Az ötvenes évek végén bekövetkezett ipari fellendülést ki tudták használni az osztrák tőkével való konkurrencia ellenére is a meglévő üzemek, főleg a gépgyárak. Vidacsék mezőgazdasági gépgyárának virágzása is ekkor veszi kezdetét. Az 1854-ben alapított Két nyul (ma Szamuely) utcai gyár az 1858-ban történt jelentős beruházásokkal a IX. kerület legnagyobb ilyen jellegű ipari objektuma lett.¹⁶ A fejlesztés tette szükségessé, hogy Vidacs István bevonja fiát a gyár munkájába, megosztva velük a felújított üzem növekvő feladatait. Rajtuk kívül vezető- és egyben tőkéstársat is szerzett Jankó Vince személyében. Vele együtt vette át Vidacs János a gyár vezetését. József a középső fiú, az értékesítésben segédkezett mint a gyár üzletszerzője. Az ifjabb Vidacs István apjával együtt a gyártmányok készítésében és tökéletesítésében fejtett ki eredményes munkát. Az átszervezés, a családtagok közötti munkamegosztás gazdaságosabbá tette a termelést és az üzem további fejlődésének alapjául szolgált.

Az első két év (1858-1859) gazdasági teendői látszólag teljesen leköttették Vidacs Jánost. Ez évekből politikai érdeklődésének nincsenek konkrét jelei. De ez látszólagos visszavonulás. Erre enged következtetni kapcsolata Táncsics Mihállyal, amely feltehetően 1859 nyarán kezdett konkrét formát ölteni.

A Táncsicshoz fűződő barátság számai régebbi keletűek lehetnek, nagyrészt azonban még feltáratlanok. Ismerettségükre maga Táncsics utal "Életpályám" c. írásában, amelyben az első adalékot nyújtja arra vonatkozóan, milyen szerepet szánt Vidacs Jánosnak, illetve gyárának az 1860-as felkelési tervében.¹⁷ Ő, aki a nemzeti függetlenség ügyének is lelkes agitátora volt s az ellenállás szellemét szóban és írásaiiban egy-

aránt igyekezett ébrentartani, elvbarátra talált Vidacsban. Táncsicsnál az utópista szocializmus talaján álló társadalomszemlélete is egyik magyarázata lehet annak, hogy Vidacs gyárosban keressen támogatót politikai törekvéseihez.

Figyelemre méltó momentumként kell megemlíteni Táncsics mellett egy másik személyt, a hasonló társadalomszemléletű Simonyi Antalt, akit már az ötvenes évek közepétől a Vidacs család baráti körében találunk. Simonyi az első neves magyar fényképész és jómodu pesti polgár, politikailag is érdekes egyéniség. Az utópista szocializmus tanainak egyik hazai terjesztője, aki a Gasparich-Killit-féle perben (1852) vád alá is került, mint "Fourier tanainak elvakult követője."¹⁸ A nemzeti függetlenség kérdésében hasonló álláspontot képviselt mint Vidacs János, ez volt alapja tartós barátságuknak, amely később közös akcióban való részvételben is megnyilvánult.

A két személyhez fűződő kapcsolat alapján feltehető, hogy Vidacs előtt nem voltak ismeretlenek az utópista szocializmus tanai sem. A Táncsics által gyakorolt hatás azonban nem ezen a vonalon érte Vidacsot, hanem a forradalmi mozgalmakba való intenzívebb bekapcsolódáshoz vezette. Neve Táncsics révén került az 1860-as események krónikájába.

Az 1860-as mozgalom

1859 nyarán, amikor az olasz harctéri események ismertté váltak, országszerte felszínre tört a Habsburg abszolutizmus elleni elégedetlenség. A háborúval kapcsolatos remények az emigrációt és az ország demokratikus erőit egyaránt aktivitásra készítették. Mozgósító erővel hatott Kossuthék programja és a nép köréből származó radikális hang, felkelésre szólító programok és röpiratok. A forradalmi hangulat Pesten az egyetemi ifjúság körében volt a legerősebb, akikkel Táncsics kapcsolatban állott: forradalmi kitéjét másolták, terjesztették. Ebben a lelkes hangulatban és mozgalmas légkörben formálódhatott Táncsics utópisztikus terve a fegyveres felkelésről, amelyről Vidacs nevéhez fűzött mondatban említést tesz. Ebben az előkészületben került sor a fegyverekről való gondoskodás ügyében, Táncsics és Vidacs között az egyezkedésre, amelyről Táncsics ezt írja: "gondoskodtam előre arról is, hogy a gyárakban szuronyokat kovácsoljanak, miket póznára üthetni. Erre nézve Vidacs Jánossal egyezkedtem."

A felkelés előkészületeiről hasonlóan ír dr. Oláh Gyula, és részletesen tájékoztat az ifjúság szervezkedéséről is, amelyek szerint a magentai csata hírének vétele után kezdődtek meg.¹⁹ Az egyetemisták kapcsolatairól azt írja, hogy állandó összeköttetést tartottak fenn a kereskedőségekkel, akikkel együtt tartották összejevetelüket a "Hét választóhoz" c. kávéházban minden este. Továbbá: "Az iparososztály ifjúságá-

val a Vidacs gyár munkásai után volt meg az összeköttetés és így Pest összes fegyverfogható ifjúsága egyértelműen készen állt a cselekvésre..." Majd a fegyverkezésre vonatkozóan így folytatja: "... fegyverrel mindenki maga látta volna el magát. Puska, pisztoly, kard mind alkalmasnak találtatott, - akinek nem volt más fegyvere, azok részére a Vidacs gyárban nagy mennyiségű meghegyezett, tehát ütésre is, szurásra is alkalmas vasrudak voltak előkészítve".

Források hiányában nem deríthető ki, mi valósult meg a fentiekből a Vidacs gyárban, de a terv azt mutatja, hogy nemcsak Táncsics és Vidacs együttműködésére épült, hanem a gyár munkásaira is számított. Ezeknek szerepéből az emelendő ki, hogy közvetítésükkel kapcsolódott be az iparosifjúság az abszolutizmus elleni küzdelembe.

Táncsics tervezett "forradalmi szuronygyártója"²⁰ a neki szánt szerepben úgy tűnik, Táncsics nézeteit osztja abban a romantikus forradalmiságban, amely megfelelő előkészületek nélkül, pusztán a tömegek lelkesedésére épít. Egyben jelzi azt is, hogy a reménykedők sorában azokhoz tartozik, akik bármilyen formában készek a hathatós közreműködésre az abszolutizmus gyengítése érdekében.

Ilyen szándékot feltételez Vidacsról az illetékes hatóság is. A márciusi események idején Vidacs már megfigyelés alatt állott. A kormány részéről, még 1859 nyarán, amikor sokasodtak a nyugtalanság jelei szerte az országban, elrendelték a politikailag veszélyes egyének állandó szemmel tartását.²¹ Protmann pesti rendőrfőnök összeállította a forradalmi hajlandóságu személyek listáját, akiknek közreműködése egy esetleges forradalmi megmozdulásban, "előéletük és eddigi magatartásuk alapján" feltehető, s amelyre Vidacs neve is felkerült. A márciusi események kapcsán is felmerülhetett ellene a gyanu, mert ellenőrzését egy 1860 április 12-én kelt rendelettel megszigorították.²² Ez fokozott óvatosságra intette, de nem mondott le arról, hogy új lehetőséget keressen a függetlenségi mozgalom támogatására. Ekkor kezdődtek, öccse Vidacs József révén, összeköttetései az emigrációval, amely kijelölte számára az utat az elkövetkezendő években. Az emigrációval való összeköttetés egyik vonalát öccsével együtt hosszú időn keresztül biztosította, tevékenységük szorosan egybefonódott, ezért ki kell térnünk Vidacs József közreműködésére is.

Kapcsolatok az emigrációval. Vidacs József

Az 1860-as év újabb lehetőséget kínált, amelyet a hazafias erők igyekeztek kihasználni. Az önkényuralom válsága erőteljesen bontakozott. Garibaldi májusi vállalkozásának hírei további ellenállásra buzdítottak és táplálták a reményt egy olasz-osztrák háború kirobbanásában és ezáltal a függetlenségi harc továbbvitelére. A néptömegek forrongó hangulatát

tükrözik a nyár folyamán egymást érő, spontán jellegű tömegmozgalmak, Garibaldit és Kossuthot éltető csoportok tűntetése, az adómegtagadási mozgalom terjedése, a katonaköteles ifjak kiszökődése, akik az ujonc-állítás elől Garibaldi táborába igyekeztek, s számos más megnyilvánulása az önkényuralom elleni magasfokú elégedetlenségnek, amelyeknek a megtorló intézkedések sem tudtak gátat vetni.

Ebben a reménykeltő helyzetben azonban hiányzott a haladó erők összefogása, szervezettsége. A 48-as forradalom volt vezető osztályának jelentős része már közelebb állott a kiegyezés gondolatához, mint a harc továbbviteléhez. Vezető osztály hiányában azok, akik hűek maradtak a 48-as eszmékhez, a kint élő vezetőktől, elsősorban Kossuthtól várták a kezdeményezést. Bár az emigráció erőinek nagy részét ekkor a diplomáciai előkészítés foglalta le, éberen figyelték a hazai eseményeket és törekedtek azok kedvező befolyásolására. Ügynökeik bejárták az országot, hozták a híreket, proklamációkat, hogy felkészítsék a nemzetet a kedvező alkalom megragadására. Az emigráció célkitűzéseit támogatók sorába találjuk a Vidacs család minden férfi tagját, még az idős Vidacs Istvánt is.

A Vidacs gépgyár ekkor kezdett terjeszkedni a határon túli területeken, hogy gyártmányainak új piacot keressen. Első üzletét a román fejedelemségek területén, Galacban nyitotta meg, amelynek vezetését Vidacs József vette át.²³ Ez a város egyik központja, találkozhelye volt a hazai szervezetek és az emigráció ügynökeinek, tehát a konspiráció szempontjából Vidacs József kedvező helyzetben volt, előnyösen tudta kihasználni azt a lehetőséget, hogy üzleti ügyek intézésére gyakran utazott a két szomszédos terület között. Ennek révén a kapcsolatok fenntartását több éven át biztosítani tudta, bár az ő tevékenységére is hamarosan felfigyeltek itthon. Amikor a magyar hatóságok gyanúja Vidacs Jánosra terelődött, öccsét is figyeltették, kikkel érintkezik az országon belül, és főleg levelezését. Erről tanuskodnak az 1860 július-szeptember között kelt, erre vonatkozó hivatalos iratok.²⁴ Az értesítést az ország minden nagyobb városának hatósága megkapta. A jelentések alapján bizonyítást nyert, hogy Vidacs József kizárólag Pesten lakó fivérével és apjával tart fenn kapcsolatot.

Vidacs József gyanubavétele feltehetően a nyár folyamán erősödő izgatásokkal összefüggésben merült fel. Figyeltetése azonban később fokozódott, s ez már azzal a bizalmas értesítéssel hozható kapcsolatba, amelyet osztrák ügynökök jelentettek az 1860 szeptemberében lezajlott magyar-olasz titkos tárgyalásokról s ennek alapján feltételezett magyarországi betörésről Pécs irányában. Ezzel az akcióval egyidejűleg, Kossuth és Garibaldi kombinált tereye szerint, Moldvából fegyvereket szállítottak volna Magyarországra. A szállítmányt a jelentés szerint Vidacs István pesti gépgyáros, - tehát az apa - ellenőrizné, "akinek a fia is benne van

a konspirációban."²⁵ A fia alatt ez esetben József fiára kell gondolnunk, mivel a fegyverek Erdélyen keresztül érkeztek volna. A terv azonban nem valósult meg.

Vidacsék emigrációs kapcsolata 1860-ban alakult ki Dunyov István személyén keresztül, akihez a családot szoros és meghitt baráti szálak fűzték. Dunyov, aki az elsők között csatlakozott Garibaldi seregéhez, ez év augusztusában már Palermóban volt. Ugyanezen idő alatt öccse, Dunyov József, Vidacsék pesti gyárában dolgozott. Dunyovval Vidacs József rendszeres levelezést folytatott. Sorai a családi vonatkozások mellett politikai nézeteinek megismerésére is lehetőséget nyújtanak.

Leveleiben részletesen tájékoztatja Dunyovot a hazai eseményekről és az ország politikai hangulatáról, mint ahogy Dunyov az olasz harctéri és politikai helyzettel ismerteti meg barátját. Kicserélik nézeteiket az aktuális kérdésekről és tennivalókról. Vidacs több ízben kér tanácsot, utbaigazítást barátjától fontos és napirenden lévő kérdésekben.

Legfontosabb tennivalóként az olasz földön szervezendő magyar légio ügyét jelölik meg. Az akció támogatásába intenzíven bekapcsolódnak a Vidacs fivérek. József erőteljes agitációt fejt ki annak érdekében, hogy minél többen induljanak el az olasz szabadságharcosok táborába, kifejezésre juttatva egyetértését azzal, hogy az olasz ügy "közvetlen ügyünk is."²⁶ Dunyov meg is rótta azért, hogy "a bukaresti és magyarhoni fiataliságot olaszthoni távozásra szölitotta fel."²⁷ Vidacs tiltakozott ez ellen, de azt kénytelen volt bevallani, hogy a hozzáérkezőket segítette, utjuk folytatását lehetővé tette, sőt pénzbeli támogatást is nyújtott. Sorai arról is tanuskodnak, hogy többeket saját ajánlásával küldött Dunyovhoz.²⁸ A következő évben ő segítette János bátyjával együtt Dunyov öccsét is, hogy Pestről átszökve a fejedelemségekbe, onnan folytathassa útját az olasz táborba.²⁹ 1861-ből levéltári források is megerősítik a toborzásban való részvételét. A magyar légioról februárban készült összegezés szerint Galacban, Berzenczey László és Vidacs József vezetése alatt 250 főre emelkedett a légióba jelentkezettek száma. Augusztus elején ugyanoda érkezett egy kisebb csoport Bihar, Szabolcs és Zemplén megyékből és Erdélyből.³⁰

A fiatalokat szökésre csábító felhívások eredményeként 1860 nyarától öltött nagyobb méreteket a katonaköteles ifjak átszökődése a fejedelemség határán. Az osztrák kormány igyekezett gátat vetni ennek és a román hatóságokra is nyomást gyakorolni. A szigorubb ellenőrzés következtében Vidacs József is nehezen kivédhető helyzetbe került: a galaci osztrák konzul 1860 novemberében megtagadta utlevélének meghosszabbítását és felszólította, hogy térjen vissza Pestre.³¹

Dunyov és Vidacs összekötője Buda Sándor volt, aki Dunyov leveleit és egyéb küldeményeket át adta neki Galacon. Egyik levelében említést tesz arról, hogy Garibaldi "ordre du jour"-ját (napiparancsát) "lefordít-

va Erdélybe és eredetiben Pestre" bátyjának megküldte. Több ízben küldött ki hazai sajtótermékeket és továbbította Pestre az olaszhonból érkezetteket. Bátyjával többnyire posta útján érintkezett, egy ízben azonban egy pesti orvost említ, aki szóbeli megbízásával tért vissza.³²

Személyes kapcsolatai az emigrációval 1861 áprilisában kezdődtek, amikor Vidacs József Berzenczeyvel kint járt, Dunyovot Nápolyban és Ihaszt Turinban felkeresték, hogy informálják őket a hazai és főleg a fegyedelemsegekbeli ügyekről.³³ A tájékoztatásban az emigrációt erősen foglalkoztató kérdéssről volt szó: milyen hatást váltott ki az ez év január-jában létrejött Klapka-Cuza féle megegyezés,³⁴ mennyire lehet számítani a román támogatásra egy esetleges magyar felkelésnél. Röviddel a megegyezés után azonban eltolódás következett be a román külpolitikában a magyarokkal való együttműködés rovására,³⁵ s ennek hatása már érződött a két hazafi kiutazása időpontjában. Vidacs galaci és időközönkénti bukaresti tartózkodása során jól megismerhette a magyar ügygel kapcsolatos román állásfoglalásokat, de nem rendelkezett, és helyzeténél fogva nem is rendelkezhetett olyan széles politikai látókörrrel, hogy a román vezetők politikai megnyilvánulásait a nemzetközi helyzet viszonylatában vizsgálja. Másrészt magyar szemszögből és az integritás talaján állva sem tudta helyesen megítélni azok mozgatórugóit. Dunyovnak írt, későbbi leveleiben negatívan értékelte az ottani helyzetet és bizonyára így tájékoztatott Turinban is. Ebben a kérdésben hasonló nézeteket vallott a másik összekötő Buda Sándor is.³⁶

A magyarországi helyzetet illetően kellő tájékozottságot mutat a hazai események ismeretében. Mivel keveset tartózkodott itthon, bátyja közlései alapján szerezhetette információit, amire leveleinek tartalmából is következtetni lehet. Részletesen leírja Dunyovnak az októberi diploma fogadtatását és az azt követő mozgalmakat, az általa lefestett helyzetkép azonban nem mentes a bátyjára is jellemző illuzióktól. Mindkettőjük vágya jut kifejezésre abban, ahogyan az 1860-61-es eseményeket értékelik, mint biztos jelét annak, hogy a hazafiak állhatatosak lesznek és tudni sem akarnak az egyezkedésről. Ez a reménykedésük éled majd újra 1863-ban s ez hat ösztönzően további munkájukra is.

Vidacs János nézeteit a fenti kérdésekről közvetlen forrásból nem ismerjük. A levelek utalásai azonban, és együttműködésük a közös célért, a két testvér azonos álláspontját tükrözik mind az emigráció, mind a bécsi kabinet politikájának megítélésében. Helyzetismeretük egyoldalúsága kitűnik abból, hogy nem figyelnek fel a magyar társadalom vezető rétegének gondolatvilágában közben történt változásokra. Mindkettőjük számára kizárólag az emigráció utmutatásai voltak az irányadók s annak célkitűzéseit eredményesen segítették mind a felhívások terjesztésével, mind a légión szervezésében való közreműködésükkel.

Vidacs János és a honvédszegélyegylet

Az 1860-61-es években Vidacs János tevékenysége nem merült ki a fenti akciókkal. Legális teret is keresett a konspiratív vonal tartása mellett, ahol ugyanazt a célt szolgálva kifejezésre juttathatta politikai érzelmeit. Hasonló gondolkodásu, volt honvédtársaival együtt ő is résztvett abban a szervezkedésben, amely a honvédszegélyező egyesület létrehozásához vezetett.

A szabadságharcot végigküzdő s többségükben várfogságot szenvedett honvédtisztek azon elemek közé tartoztak, akikre az esetleges függetlenségi harc megindulásánál leginkább számítani lehetett. Mélyen élt bennük a forradalmi harc emléke, azóta elszenvedett sérelmeik, valamint bizonytalan társadalmi helyzetük egyaránt alkalmassá tette ezt, a nagyobbrészt a nemességhez tartozó réteget arra, hogy aktív harcosa legyen a nemzeti mozgalomnak. Erre a rétegre érezte hatását legerősebben az emigráció "izgatása" is, amelynek szerepe volt a mozgalom kibontakozásában. Az októberi diploma által nyújtott legális lehetőséget kihasználva a mozgalom honvédszegélyegylet néven szervezetté formálódott. Hivatalosan a volt tisztek szolidaritását, egymásrautaltságát juttatta kifejezésre. Kimondott célja a beteg és rokkant honvédek, valamint a honvéd özvegyek és árvák támogatása volt. A segélyösszegeket adományokból gyűjtötték össze. Az adományok gyűjtésébe széles társadalmi rétegek kapcsolódtak be. Jótékonycélú előadások szervezése és számos egyéb rendezvény szolgálta a nemes célt, amely politikai hangulatkeltésre is kitűnő alkalmat nyújtott.³⁷

A pesti egyesület 1861 január 20-án alakult meg.³⁸ Első gyűlésükön mintegy 300 honvédtiszt által megválasztották a vezető testületet, a héttagú bizottmányt, kiegészítve az elnök, a jegyző és a pénztáros személyével. Ez utóbbi tisztségre Vidacs Jánost jelölték.

A mozgalom gyorsan terjedt vidéken is, a pesti egyesület után sorra alakultak meg a vidéki segélyegyletek, amelyeket a megyei egyesületek fogtak össze.³⁹ Ezek szoros kapcsolatot létesítettek a vezető szerepet vivő pesti egyesülettel.

A honvédszegélyegyletek szerepe hamarosan tuőnt az eredeti célkitűzésen. Az egyes szervezetek alapszabályai ugyan többségükben az egyesület segélyező, emberbaráti jellegét tükrözik, de már e tevékenységükben is politikum volt, mert a társadalom figyelmét arra a rétegre irányította, amely aktív részese volt a szabadságharcnak, s amely rétegnek ezt az önkényuralom bűnűl rőtta fel. A társadalom haladó rétegei a mozgalom támogatásával kifejezésre juttatták ellenkező véleményüket. A szervezkedésnek a segélyezés mellett nyíltan bevallott politikai törekvése is volt: a 48-as vívmányok "gyámolítása", emlékeinek ébrentartása. Az a kevés is, amit e tekintetben tenni szándékoztak, sok volt Bécs számára.

A hatóságok által sorra betiltott gyászünnepek, amelyeket a szabadságharc nevezetesebb évfordulóira rendeztek, mutatják félelmét még az emlékeztéstől is. A politikai hangulat felizzításában még így sem lebecsülhető szerepet játszottak az egyletek.

A szervezkedésnek nyíltan be nem vallott, katonai vonatkozású céljai is voltak, ilyen a honvédség összeírása. Ezt egyes megyei szervezetek alapszabályaik pontjai közé iktatták, mint pl. a Somogy megyei: alapszabályainak 11. pontja előírja a megye területén lévő honvédtisztek számbavételét.⁴⁰ Másutt ismeretes az összeírás eredménye és egyéb, a katonai előkészületeket mutató munkálkodás.⁴¹

A szélesedő honvédegyleti mozgalomnak az emigráció és személy szerint Kossuth, nagy jelentőséget tulajdonított. 1861 március 20-án, Londonban kelt és Klapkához írott levele tanúsítja, milyen szerepet szánt ezeknek a szervezeteknek.⁴² "Minden eddigi hazai mozgalmak között a honvédségélyező bizottmányok a leggyakorlatibb, legegészségesebb mozgalom" - írja levelében. Komáromy György kapta a megbízást, hogy a pesti bizottmánnyal szoros összeköttetésbe lépjen. Levele határozott utasítást közöl a mozgalom teendőit illetően. Egyik feladat: összeírni a honvédek összes számát az országban. Az összeírás a pesti központi bizottmánynak küldendő be, az rendelkezzeik a begyűlt segélyösszegekkel, döntsön annak elosztásáról. Lényeges pontként jelöli meg tehát a mozgalom központosítását. Részletekre menően írja le a szervezkedés tennivalóit. Külön pontban hívja fel a figyelmet a segélyezésnél annak megálapítására, "hogy a segélyezendő hű maradt-e elveihez s ép testi erejű-e..."? A levélnek nemcsak ez a pontja mutatja, hogy az emigráció egy esetleges felkelésnek előre számbavehető katonai tartalékát vélte megtalálni a szervezetekben. Világosan kifejezésre is juttatja, amikor a pesti központi bizottmányban egy 3 tagu albizottmányt javasol "a lehető legmeghittebb jellemű honvédtisztekből állót." Ezekkel kell Komáromynak a legszorosabb viszonyban lenni, "annyira, hogy ezek képezzék táborvezéri karát hadi szervezkedés tekintetében."

A terv végrehajtására nem kerülhetett sor. A hatóság igyekezett gátat vetni a mozgalomnak, lehetetlenné tenni kiterjedéssé. Kezdetől bizalmatlanul figyelték, mert megsejtették annak titkos célját, noha azt felfedni nem tudták. Bécs gyanuja miatt ezért a legális szervezkedést is meg kellett szüntetni és még az év augusztusában feloszlatták a pesti egyletet.⁴³

A pesti egylet, még mielőtt a feloszlatast elrendelő parancs megérkezett volna, tudomást szerzett arról és értesíteni tudta a többi egyletet a veszélyről. Mindenekelőtt az egylet vagyonáról kellett intézkedni. Az alakulás óta begyűlt segélyösszeget takarékpénztárba helyezték, erről most úgy határoztak, hogy onnan kivéve magánosoknál helyezik el "boldogabb időkig."⁴⁴ Tehát nem tartották véglegesnek a kialakult hely-

zetet. A pénzügyeknek ezt a lebonyolítását a pénztáros Vidacs intézte.

Az 1862 május 25-én keltezett jelentés beszámol a rendőrség által lefoglalt irományokról a pesti egylet feloszlatakor.⁴⁵ A vezetőség három tagjánál, Szathmáry Györgynél, Gánóczy Flórisnál és Vidacs Jánosnál lefoglalt és felterjesztett iratok között volt egy honvédalbum, amely a honvéd tagok által írt 48-as visszaemlékezéseket tartalmazta, s amelyet a rendőrség ártatlan műnek tartott. A veszélyesebbnek minősített írásmű "A magyar honvédhad" című röpirat csomag volt, amelyet Vidacsnál találtak, azt tárgyalta, hogyan lehetne egy önálló magyar hadsereget szervezni. A röpiratot Sárospatakon adták ki német és magyar nyelven. Szerzője az a Leutsch Albert báró, 48-as honvédtiszt, akivel Vidacs együtt töltötte büntetését Josephstadthban.⁴⁶ Vidacs vallomása szerint a röpiratot az ottani segélyegylet küldte be a központnak. Lényegében tehát ezeknek terjesztése a pesti központ' és személyesen neki is feladata lett volna. Vidacsnál találtak még egy csomagot, amely bevallása szerint Dunyovhoz tartozott, de felbontásra nem került, így tartalma ismeretlen. Összesen 9 csomag iratanyagot foglaltak le, amelyek között a Gánóczy-nál keresett jegyzőkönyvek és egyéb iratok érdekelték elsősorban a rendőrséget, amelyekben az egyletek tevékenységéről terhelő adatokat véltek megtalálni. Az eredmény azonban nem volt kielégítő számukra, mert az aktákból kitudt, hogy az egylet vezetősége a lehetőségekhez képest gondosan került mindent, ami veszélyt jelenthetett volna az egyletre. Az ilyen jellegű iratait feltehetően megsemmisítette, esetleg biztonságosabb helyre szállította.

Az egylet feloszlásával Vidacs Jánosnak a központi szervezetben betöltött szerepe nem szűnt meg véglegesen. A pénzügyek intézése, azaz az egylet vagyonának kezelése a majdani honvédegyletek létrehozásáig a kezében maradt. Ezen túlmenően azonban kevesebb figyelmet szentelhetett az egy időre lehanyatló honvédmozgalomnak, amelyet a politikai események háttérbe szorítottak. Az érdeklődés előterében a közben megnyílt országgyűlés állott, amelynek tagjai között Vidacs helyet kapott.

A képviselő és a polgár

A honvédegyleti szervezkedéssel egyidejűleg - a februári pátiens kiadását követően lezajlott politikai viharok közepette - indultak meg az országgyűlés összehívásának előkészületei. Az 1861 április 6-án összeülő országgyűlés a politikai válságból való kibontakozás lehetőségét kereste. A rövidesen kialakuló két tábor, a Deák köré tömörült felirati és a Teleki mögött felsorakozott határozati párt ugyanazt a társadalmi réteget képviselte. Mindkettő 48-as alapon állott, de amíg Deák a 48-as vívmányok maradéktalan megtartására törekedett, Teleki, az emigráció politikájához híven, tul akart menni a 48-as alap továbbfejlesztésében,

mint ezt abonyi programbeszédében kifejtette, és nemcsak közjogi, hanem társadalmi vonatkozásban is.

A Teleki által adott program alapján tömörült határozati párthoz tartozott Vidacs, akit szülőhelye, a bánátkomlói választókerület küldött az országgyűlésbe.⁴⁷ A kormánypárti Hertelendyvel szemben, a választási visszaélések ellenére 173 szavazat többséggel győzött. Mandátumának igazolása április 24-én került megvitatásra.⁴⁸ A határozatiak heves harcok közepette védtek meg több képviselőjük mandátumát, Vidacsét Nyáry, Szilágyi Virgil és Károlyi Ede.

Vidacs az 1861-es országgyűlés vitájában nem vett részt. Felszólalásra ugyan jelentkezett, de a hosszan elhúzódó felirati vitában, mint többen a felszólalásra feliratkozottak közül, elállt ettől.⁴⁹ Nincs lehetőségünk tehát megismerni nézeteit a tárgyalt kérdésről, megítélni politikai rátermettségét. Az országgyűlés krónikásának, Kecskeméthy Aurélinak azonban így is bírálatra adott okot, akinek ironikus megjegyzése szerint: "Vidacs János a gazdasági gépekhez jól ért. Annál kevésbé az államgépezethez."⁵⁰ Ismerve a szerző nézeteit, Vidacs feltehetően a határozati párthoz tartozásával érdemelte ki ezt a kritikát. Másrészt közrejátszhatott a szerző megítélésében Vidacs polgári származása is, amikor komoly érvek nélkül eltanácsolja a politikai pályától gazdasági foglalkozásához. A nemesi országgyűlésen a gépgyáros Vidacs eléggé feltűnő, bár nem egyedi jelenség; az összes képviselők mintegy 8 %-a nem nemesi származású,⁵¹ és e kis számban polgári képviselők is jelen vannak, jelezvén a polgárság bekapcsolódását abba a politikai küzdelembe, amely a kapitalista fejlődés útját egyengeti. S ez nemcsak a parlamenti választásoknál mutatkozott meg.

A Pest városi tisztújításánál is észrevehetően jelentkezik a polgári réteg előretörése. "Pest város most folyamatban lévő tisztújításakor az iparos osztály igen kitűnő befolyást gyakorol" - írja az Iparlap.⁵² A gazdasági élet ismertnevű polgárait, főleg a gyáripár területéről s mellettük az értelmiség jelesebb képviselőinek nevét találjuk a választást vezető és megválasztott bizottságokban.⁵³ A márciusban tartott tisztújító gyűlésen Vidacs Jánost a központi bizottmány tagjává választották. A választáson megfigyelhető olyan személyek pozícióra törekvése, akik Vidacs politikai elvbarátai voltak. Gánóczy Flórist, aki a honvédségelyegylet egyik vezetőségi tagja volt, Pest város törvénykezési tanácsnokává választottak meg. Sebes Emil, aki két évvel később Vidacs Jánossal egy titkos szervezet tagja, a főkapitányi tisztség egyik jelöltje volt, de vele szemben Thaisz Eleket választják meg.⁵⁴ A városi bizottságokban tehát a politikailag radikálisabb réteg igyekszik szerephez jutni.

A polgárság és az értelmiségi réteg összefogására közös gazdasági érdekek védelmében is történt kísérlet 1862 októberében, a Haladás c. lap alapításával, amely a polgári osztály rövidéletű sajtóorgánuma volt.

A lap alapítását "néhány derék iparos honfi biztosítá" - közöttük is találjuk Vidacs István és János nevét - "szellemi kiállítását" kíváló tudósok és a műszaki értelmiség.⁵⁵ A lap célja a gazdasági élet fellendítése az ipar, a kereskedelem és a technika legújabb eredményeinek ismertetésével. Mindez közvetlen gazdasági érdeke volt a polgárságnak. Surgetőleg jelentkezik igényük iparbank, hitelintézet felállítására. Tervbe vették iparoskör alakítását is. A kezdeményezés azonban korai kísérletnek bizonyult, a lap alig egy év után megszűnt. Polgárságunk ekkor, 1861-62-ben még erőtlén ahhoz, hogy érdekeinek védelmében tartós eredményt érhesse el.

Vidacs János politikai tevékenysége mellett gazdasági tennivalóit sem hanyagolja el. Igyekszik megismerni az iparilag fejlettebb országok termelési módját, e célból 1862-ben külföldi utazást tett, amelyre a londoni világkiállítás szolgáltatta az alkalmat. Ezen a kiállításon a Vidacs cég gyártmányai először kerültek bemutatásra külföldön és jelentős sikert értek el. Gazdasági helyzetét előnyösen befolyásolta külföldi kapcsolatainak kiszélesítése, új külföldi gyártmányok behozatalával bővítette árukészletét. A kiállítás előkészítése ügyében társa, Jankó Vince intézkedett Londonban. Vidacs felhasználta az alkalmat egy hosszabb nyugat-európai körutra, az ottani gyárak tanulmányozására. Utja során végiglátogatta Hollandiát, Franciaországot, Belgiumot, Svájcot és Poroszországot. Ekkor ismerte meg az említett országok kapitalista fejlettségét, figyelhette meg a kapitalizmus ellentmondásait és nem utolsó sorban osztályának a polgárságnak az eszmévilágát. Mindezek mellett ezt az utját, feltevéstünk szerint az emigrációs kapcsolatok kiszélesítésére is felhasználta, amelyre a későbbi eseményekkel összefüggő akciókból következtethetünk.

Szerepe az 1863-as eseményekben

A haladó társadalmi rétegek élénk figyelemmel kísérték a nemzetközi eseményeket és érzékenyen reagáltak a külföldön megindult olyan nemzeti mozgalmakra, amelyek reményt nyújthattak a magyar függetlenségi harc újrafelvételére. Ilyen eseménnyel köszöntött be az 1863-as év, a kirobbant lengyelországi felkeléssel.

Hatása gyorsan terjedt és akcióba szólitotta mindazokat, akik kötelességüknek érezték az osztrák elnyomás elleni harcot. Az a sajátos helyzet azonban, hogy a mozgalomnak vezetője nem volt, nem tette lehetővé az egységes akciót. A középnemesség nagyobb részét már nem lehetett a függetlenségi küzdelem mellé állítani, sőt minden egyes ilyen jellegű megmozdulás, mivel szükségszerűen magával ragadta az alsóbb néprétegeket és forradalmi mozgalommá fejlődhetett, inkább ellenkező irányba tolt az egyezkedésre egyre erősebben hajló nemességet. A társadalom egyéb rétegei politikai és számbeli gyengeségüknél fogva sem voltak alkalmasak arra, hogy a mozgalom élére álljanak. Ezért alakulha-

tott ki az a helyzet, hogy kis, elszigetelt csoportosulások jöttek létre, főleg a volt honvédtisztek aktívabb elemeiből. Az ötvenes évek függetlenségi mozgalmaihoz hasonlóan konspiratív alapon indultak meg a szervezkedések, csak most az olasz minta helyett lengyel mintát vettek alapul. A szervezkedés vezetői most is abból a meggyőződésből indultak ki, hogy a Habsburg ellenes erők tömörítésére elegendő a népben élő elkeseredés. A számukra kedvezőnek ígérkező külpolitikai fordulat a lengyel eseménnyel bekövetkezett, úgy vélték, már csak a fegyverbeszólító felhívást kell kibocsátani.

Az egyik ilyen titkos társaság Országos Védelmi Bizottmány néven már áprilisban megjelentette az első fegyverbeszólító proklamációt.⁵⁶ Egy hónap múlva követte ezt egy második, már katonai szervezési kérésűletekre utaló ún. kinevezési dekrétum.⁵⁷ A szervezkedést a számukra megbízhatónak ítélt személyekhez szóló levelek útján folytatták. Az egyik ilyen, június 15-én kelt levél, már részletes utasításokat közöl.⁵⁸ A "lengyel módra" alakult titkos bizottmány feladatául tűzte ki megyékben és városokban titkos albizottmányok szervezését, majd rövid időn belül, gerillacsapatok, honvédseregek és nemzetőrsereg felállítását. Minden nemzetiség számára ideiglenes alkotmányt ígért a felszabadulás utáni végleges rendezésig. A címzettet, mint a bizottmány tagját, megbízták gerillacsapatok szervezésével. A csapatba volt honvédek, szolgált katonák, és más "független emberek" szervezésére szolt az utasítás.

A volt honvédek szervezkedése konspiratív jellegénél fogva nem lehetett eredményes. Nem mindig választották meg jól a bizalmukra érdemesített személyt sem, így történt, hogy a fent jelzett, gr. Beleznayhoz intézett levelet, már július 7-én Pest megye főispánja továbbíthatta a felsőbb hatóságokhoz.⁵⁹ A proklamációkra és egyéb röpiratokra már korábban felfigyelt a rendőrség. Egy május végén felvett jegyzőkönyv alapján bontakozik ki előttünk ennek a csoportnak az akciója.⁶⁰ A jegyzőkönyv annak a nyomozásnak az eredményeként született, amelyben a röplapok, illetve a kinevezési dekrétium kiadási helyét, nyomdáját kutatta a rendőrség.

A nyomozás során kiderült, hogy az úgy főszereplője Somogyi József volt 48-as honvédnagy, aki maga is terjesztette a röplapokat és többeket beszervezett. Rajta kívül résztvett a vállalkozásban Jámbor Endre szabómester, Hellmann József ügyvéd és földbirtokos Abonyból, Hanák János zentai lakos, Sógör György betűszedő a Trattner-Károlyi nyomdából. Továbbá egy Knezovics nevezetű egyén, Sebes Emil pesti könyvkereskedő, Vidacs gyáros, Berényi Adolf Vidacs gyári könyvelő és egy Kugyela nevű egyén.

A csoport tagjai rendszerint a Zrínyi kávéházban jöttek össze, ahova a körükhöz tartozó lengyelek is jártak. Közöttük egy Olschewsky ne-

vú festő és Krikowsky honvédszázados, akik feltehetően kapcsolatban álltak a lengyel felkelőkkel.

A csoport tevékenységére a hatóság figyelmét Wagner János a Trattner-Károlyi nyomda művezetőjének feljelentése terelte, aki Sógor György betűszedőt az illegális munkán tetten érte. Somogyinál és Jámbornál tartott házkutatások során lényeges terhelő bizonyítékokat nem találtak az áprilisban kiadott magyar proklamáción kívül. Mindkettőjüket letartóztatták, Sógornak azonban sikerült elmenekülni s csak később fogták el. Ezzel ezt a csoportot tulajdonképpen fel is számolták, de a jegyzőkönyv szerint Vidacs és Sebes "egy másik párthoz tartoznak", amelynek részére egyenruhát is készítenek a Soroksári uton. Somogyi vallott még arról is, hogy a "Vidács-párt... már sok pénzt gyűjtött össze Magyarországon céljaira."

Az egyes csoportok bonyolult összefonódására és Vidacs szerepére, akit szintén letartóztattak, az ellene kiadott vádirat vet némi fényt.⁶¹ Az első vádpont megállapítja, hogy Kossuth hive, és állandó összeköttetésben áll a forradalmi magyar emigrációval, akik őt ismételt részvevőként akarják felhasználni egy új felségsértő vállalkozásba. Ennek alapján vonták be Vidacsot a Somogyi-féle felségsértési perbe. Somogyi vallomásából kitűnik, hogy több "pártról", azaz forradalmi bizottságról van szó, amelyeket Somogyi próbált összefogni, de csak Jámborral sikerült az együttműködés. Vidacsot is meg akarták nyerni, de az kitért ez elől, és úgy nyilatkozott, hogy az ő pártjának is szándékában van egy gerillacsapatot szervezni. Vidacs csoportjához alkalmazottja, Berényi Adolf könyvelő és Sebes Emil tartozott. Jámbor Berényin keresztül próbálta Vidacsot maguk mellé állítani, de Vidacs csak homályos ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy szükség esetén mindkét párt cselekedni fog. Vidacs tehát önálló akciót kívánt végrehajtani s erről Kossuth is tudott, esetleg az ő intenciója szerint járt el Vidacs, mert nyilatkozatában - Somogyi vallomása szerint - megemlítette azt is, hogy Genfben volt Kossuthnál és informálta őt az országban lévő pártjáról. A vádirat egy másik pontja a forradalom katonai szervezkedéséről szóló közlemény terjesztését vizsgálva megállapította, hogy ezek kinyomtatását Vidacs intézte. A közleményt kísérő levél a gerillavezetők neveit is tartalmazta.

Vidacsra a fenti vádakat nem tudták rábizonyítani. Somogyiék lefogatása után a többieket is letartóztatták és felségárulási perbe fogták. Vidacsnál 1863 július 9-én tartottak házkutatást, politikai bujtogatás és annak élesztése gyanúja miatt.⁶² Noha semmi kompromittáló adatot sem találtak, a katonai törvényszék "eddig nem eléggé igazolt magaviselete és tettei miatt" letartóztatta.

Letartóztatásával az emigrációval való összeköttetés egyik vonala megszakadt. Ilyen veszélyre már korábban felkészülve jelezte fivérének, hogy neki kell felvennie a kapcsolatot Kossuthal. Vidacs József márci-

us 14-én kelezett, Kossuthhoz szóló levélben hivatkozik bátyjától levélben kapott utasításokra.⁶³ Ebben kéri öccsét, lépjen szoros összeköttetésbe Kossuthal, ő mostanában nem írhat neki, "mert annyi a kém, hogy lélekzetet sem tudunk venni." Tehát arra kéri, Kossuthtól a leveleket és egyéb írásokat a saját címére küldessen és azokat "okosan" juttassa el hozzá és az "illetőkhöz" Pestre. A levelek is közvetett uton jutottak el ezután a címzettekhez. Vidacs József levelét Nápolyba küldte egy barátjához, aki továbbította Kossuthnak, akitől a válaszokat a galaci olasz ügynökségre kérte.

A levél Kossuth válaszát is tartalmazza, amelynek első része a lengyel forradalom kitörésével kapcsolatos politikai eszmefuttatás a lengyel kormánnyal való tárgyalásokról és azok eredményeiről, valamint a hazai helyzetről. Ez utóbbi kétséget támaszt benne: ismeri az országgyűlés kiegyezést előkészítő munkáját, amelynek ellentmondanak azok a jóhiszemű, de a realitást nélkülöző tájékoztatások a hazából, miszerint a nemzet egy emberként kész fegyvert ragadni, ha erre kedvező alkalom kínálkozik. Nem látja jelét ennek az eltökéltségnek, a tenniakarásnak, amely nélkül a külső segítség biztosítására sincs lehetőség. Mindazonáltal kijelöli a legszükségesebb teendőket. Mivel "organizmus nélkül nem lehet működni" ezt egy országos forradalmi ügyvezető titkos bizottság alakításában látja. Továbbá titkos sajtóra kell szert tenni és plakátokat nyomtatni s azokat ugyanazon éjjel a főváros és nagyobb vidéki városokban kiragasztani. A plakátok tartalmára is részletesen kitér s abban a hazafiakat a 49-es zászlóhoz való csatlakozásra szólítja fel. Ugy látjuk, Kossuthnak ezt az elképzelését támogatta Vidacs János akciójával.

Ennek a levélnek érdekes része Vidacs József részletekbemenő tájékoztatása a lengyel expedíció sorsáról, amely török területről a fejedelemségeken keresztül tartott Lengyelországba a forradalom megsegítésére. A hazai helyzetet illetően ő is elkeseredve ostromozza a tétlenséget és tétovázást, de elsősorban ő is az emigrációtól várja a cselekvő fellépést és annak a reményének ad kifejezést, hogy az elkeseredett nép forradalommal válaszolna. E tulzott optimizmusával azok közé tartozott, akik jóhiszeműen, de tévesen informálták Kossuthot, miként bátyja is, aki bizonyára a katonai szervezkedést tüntette fel a valóságnál kedvezőbb színben.

Vidacs József augusztus 1-én kelt levelében adta tudtul Kossuthnak bátyja elfogatását. Beszámol arról, hogy a rábizott iratot a bátyja által kijelölt uton hazaküldte, s hogy ezt a házkutatásnál nem találták meg, nézete szerint vagy nem kapta még meg, vagy már nem volt a háznál, tehát továbbította az illetékes személyeknek. Mivel bátyján kívül senkivel sem állott levelezésben itthon, ezért arra kéri Kossuthot, hogy jelöljön ki valakit bátyja helyett, akihez az utasításokat küldhetné.⁶⁴

A 63-as események két irányban mozgósították a haladó erőket: egy-

részt a hazai felkelés előkészületeinek megszervezésére, másrészt a lengyel felkelés támogatására. Ez utóbbiba szélesebb néprétegek kapcsolódtak be. A pénzgűjtésen kívül március-május hónapokban természetbeni javakat is gyűjtöttek. Vidacs János ebben az akcióban is jelentős részt vállalt. Pénz- és fegyverszállításon kívül másokkal együtt jelentékeny mennyiségű gabonát szállítottak Bajáról Krakkóba az ott székelő bizottságnak.⁶⁵ A gyűjtéssel és szállítással megbízott személyek közül, akik főként a honvédtisztekből kerültek ki, Vidacs János azok között található, akik "az összeesküvésbe a felkelés számára kimagasló módon belevannak keverve."⁶⁶ Fegyvergyártásba is be akarták vonni, de ezt nem vállalta. Mrazek Ignác honvédtiszt lépett vele kapcsolatba és egy általa szerkesztett újfajta ágyú öntésére akarta rábeszélni, Vidacs azonban Mrazeket a kormány ügynökének tartotta.⁶⁷ Bizalmatlansága érthető, hiszen erős megfigyelés alatt állott. Munkáját nagyon óvatosan végezte, oly annyira, hogy lakásában honvéd látogatót nem is fogadott.

Letartóztatása után felesége és üzlettársa Jankó Vince járt közbe ideiglenes szabadlábra helyezéséért,⁶⁸ amely végül is sikerrel járt és kezeségre kiengedték. Ügyének tárgyalására hónapok múltán került sor és hosszan elhúzódott, mert bizonyos fokig összekapcsolódott a függetlenségi mozgalmakat lezáró, 1864-es Almássy-Nedeczky-féle szervezkedés leplezésével.

Az 1864-es tüntetés

Az 1863 nyarán történt letartóztatásokkal nem tudtak gátat vetni a további szervezkedéseknek. Az már Somogyiék letartóztatásakor világossá vált, hogy több titkos szervezet működik az országban. A központi titkos bizottság székhelyét illetően a hatóság csak sejti, hogy Pesten van, amint ez a Csanád megyei főispán jelentéséből kitűnik, de ennél többet nem tudnak róla.⁶⁹ Az egymástól függetlenül működő, vagy csak laza kapcsolatban álló szervezeteket végül az emigráció egy elkésett lépéssel igyekezett összefogni az Országos Függetlenségi Bizottmány megalakításával. 1863 november 24-én kelt kiáltványában az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat megvalósítását tűzte ki célul. A sok helyen, főleg a nyugati megyékben terjesztett kiáltványok, valamint az OFB december 17-ére tervezett pesti tüntetése nem járt a várt eredménnyel. A jelentéstevő Pálffy Móric, az országban tett utazása alatt szerzett tapasztalatai alapján a lakosság passzivitásának okairól így ír: "az alsóbb néposztály általában lojális érzelmű s a felsőbb osztályok mindinkább észrevehető simulása jó reményekre jogosít."⁷⁰ Ez utóbbi, a felsőbb osztályok magatartását jellemző megjegyzés közel állott a valósághoz, az előbbinek azonban ellentmond az is, hogy az alsóbb néprétegek között 1864 januárjától nagyobb méretekben folyik tovább a forradalmi nyomtatványok ter-

jesztése, úgy hogy a hatóságoknak szigorubb megfigyeltetést kell elrendelni.⁷¹ Ennek ellenére a proklamációk nem hozták meg a várt eredményt, nem tették időszertvé a fegyveres felkelés szervezését, amelyet Almássy Pál és Nedeczky István tervezett. Nem volt tömegbázisa, amelyre támaszkodhatott volna. A nemzetközi helyzet alakulása sem volt kedvező: a lengyelországi felkelést leverték, az olasz szabadságharc továbbvitelének nagyon várt fordulata is elmaradt. Mindezek a tényezők a függetlenségi harc híveinek reményességét apasztották és növelték a kiegvezés híveinek táborát.

A szervezkedés kapcsán több tüntetés zajlott le a fővárosban. Ezek között a március 13-án történt megmozdulás volt a legnagyobb a munkástömegek részvételét illetően, soraikban Vidacs gyárának munkásaival.

A tüntetésben egy "leginkább kézművesekből álló csoport" vitte a főszerepet, amely március 13-án este, 7 és 8 óra között, a Zrinyi kávéházból kiindulva végigvonult a közeli utcákon "éljen Kossuth, éljen a szabadság" jelszóval s a járóelőket felszólítva a csatlakozásra.⁷² A tüntetés főemberei a Vidacs gyár munkásai voltak, amint ez kitűnik Nedeczky vallomásából és Asbóth feljegyzéseiből. Asbóth visszaemlékezéseiben hírt ad arról, hogy este a tüntetés után, még egy szerepet szántak a Vidacs gyári gárdának. A budai szinkörben nagy demonstrációt szerveztek Asbóth és Nedeczky között történt megbeszélés alapján. A terv az volt, hogy műsor közben Kossuth és 49 éltetésével zavart fognak kelteni. Ez lett volna a Vidacs gyáriak feladata. Ezt Nedeczky intézte, aki azt ígérte, hogy a színházi galérián "ott lesz Vidacs egész gyára." A szervezés azonban rosszul volt előkészítve, nem a tervezett hazafias darab került műsorra, s így nem volt aprópo a demonstrálásra. De a Vidacs gyáriak beservezését is elmulasztotta Nedeczky, aki maga sem volt ott az előadáson.⁷³

Vidacs és Nedeczkyék kapcsolata nehezen rekonstruálható. Csoportjuk nézeteiket tekintve közel állhatott egymáshoz, mindketten a 49-es alapot tartották elfogadhatónak. Ezért gondolhatott Nedeczky Vidacs, pontosabban ez esetben munkásainak bevonására a tüntetésbe. Maga Vidacs nem volt abban a helyzetben, hogy bármire is vállalkozhatott volna Nedeczkyék akciójában, hiszen még mindig vád alatt állott, ügyének tárgyalása még folyamatban volt. 1864 júliusában hirdettek ítéletet a Somogyi-féle csoport ügyében, amikor Nedeczkyék tárgyalása is folyt. A vádiratokból kitűnik a két csoport összefonódása: Vidacs egyik társát Berényi Adolfot a Somogyi perben ítélték el (20 évre), másik társa Sebes Emil, a Nedeczky csoport tagjaival együtt került vád alá.⁷⁴ Vidacs neve is szerepel a Nedeczky ügy aktáján, de végül is külön választva tárgyalták ügyét és bizonyítékok hiányában 1865-ben felmentették.⁷⁵

A Vidacs gyári munkások

Két ízben is szó esett eddig Vidacs gyárának munkásairól mint a függetlenségi mozgalmak résztvevőiről. Már az elmondottakból is kiténik, hogy a mozgalom melletti kiállásukat nem lehet véletlennek tekinteni, még akkor sem, ha figyelembe vesszük más munkáselemek részvételét a küzdelemben. Ennél a rétegnél kétségkívül közrejátszott munkaadójuk állásfoglalása is. Helyzetének vizsgálatát elsősorban ebből a szempontból kell elvégeztnünk.

A magyarországi munkásságnak, miként a parasztságnak is a Habsburg abszolutizmus időszakában két fronton bontakozott ki a mozgalma: gazdasági és politikai téren. Gazdasági harcát a forradalom idején kiharcolt engedmények megtartásáért folytatta. Politikai síkon két irányban is aktívizálta magát: részben az abszolutizmus elleni küzdelemben, részben saját önálló szervezetének létrehozásában. Ez utóbbi törekvése az 1863-as pesti munkásegylet alakítási kísérlethez vezette.

Első politikai ténykedése az önkényuralomellenes, függetlenségi harcokhoz kapcsolódott. E mozgalom politikai célkitűzése szélesebb társadalmi rétegek érdekeit szolgálta, közöttük a munkásságét is. Elég itt utalni az önkényuralomnak azokra az intézkedéseire, amelyekkel a munkásság szervezkedését, mozgalmainak kibontakozását akarta megbénítani. Jelentős számú munkáselemek: iparoslegények, inasok, kereskedősegédek kapcsolódtak a küzdelembe s az alsóbb néprétegekkel együtt alkották a tüntetések tömegét.

A munkásrétegeknek a függetlenségi harcokban való részvételét elemezve Léderer Emma elsőnek a gazdasági okokat emelte ki, mint amelyek a munkásságot az államhatalommal szembefordították, és az államhatalom ellen kibontakozó függetlenségi mozgalom mellé állították.⁷⁶ Ennek következtében került egy táborba az állam és a burzsoázia együttes kizsákmányolása ellen küzdő munkásság azzal a burzsoá értelmiségi és nemesi réteggel, amely a függetlenségi mozgalmak elindítója és résztvevője volt. Az objektív gazdasági tényezőkön kívül a munkásságot a függetlenség ügye mellé állította a benne élő kossuthi eszme is, amelyet tovább erősített benne a parasztsággal való kapcsolata.⁷⁷ Mindehhez hozzátartozik azonban az is, hogy az osztályharc ebben a periódusban még nem volt annyira éles, amely ezt az együttműködést lehetetlenné tette volna. A munkásságnak ekkor a kapitalista tendenciák erősödése éppoly érdeke volt, mint a burzsoáziának, érthető tehát, ha a polgári fejlődés legfőbb gátját jelentő államhatalom ellen közös táborban küzdenek.

A fentebb leírt elvi megfogalmazások általában érvényesek egy adott gyári munkásgárdára vonatkozóan is. A Vidacs gyár munkásainak cselekvőkészségét alapvetően ezek a tényezők határozták meg. Helyzetük sajátossága, hogy konkrét formában valósítják meg a munkásság és bur-

zsoázia együttműködését, amikor Vidacs János és elvbarátai akciót támogatják.

A Vidacs gyár és munkásainak helyét és helyzetét csak vázlatosan tudjuk megrajzolni a fővárosi gyárak, illetve gyári munkásság között a korabeli források, statisztikák hiányában.

A magyarországi munkásság számbeli aránya jelentős növekedésnek indult az abszolutizmus időszakában, a kapitalizmus fejlődésével. Az ipar koncentrációja továbbra is a főváros területén erősödött, itt létesült az üzemek és manufaktúrák nagy része, legnagyobb volt a munkásság létszáma. Pontos számuk a hatvanas évek fordulójáról még nem ismeretes. Az 1860-as évek végéről származó statisztika alapján a pest-budai ipari, kereskedelmi és szállítómunkások létszáma 60 ezerre tehető, ami az akkori lakosság egyötödét tette ki.⁷⁸ Az arányilag fejlett vas- és gépiparban, - ahova a Ganz, -Schlick, -Röck, - Oetl és a Vidacs gyár tartozott, -hozzávéve a faipart, mintegy 10 ezer munkás dolgozott.⁷⁹ Ebből következően a vas- és gépgyártás, amely az ötvenes évek végén a legjobban fejlődő iparágak közé tartozott, többesre létszámú munkást foglalkoztatott. Az iparágon belül a mezőgazdasági gép- és eszközgyártás az 1860-1867 közötti időszakban indult erőteljesebb fejlődésnek, ekkor a fővárosban a már fennálló tíz gyár mellett 14 új létesült.⁸⁰

A mezőgazdasági gép- és eszközgyártásra berendezkedett gyárak között az ötvenes évek végén már jelentékeny szerepet vitt a Vidacs gyár. Termékei eljutottak az akkori Magyarország minden részébe, jó minőségű, Vidacs István és legifjabb fia által konstruált gazdasági eszközei, amelyek hírnevét megalapozták, keresett cikkek voltak uradalmaiban és kisebb gazdaságokban egyaránt. Az 1860-as évek elejétől, mint már erről szó volt, külföldi piacot is talált gyártmányai számára. Az 1858-ban gépi erőre berendezett ferencvárosi gyárban 120 munkás dolgozott, akiknek száma a hatvanas évek végéig meghaladta a 200-at.⁸¹

A gyár három részlegében: a vasöntődében, a gépgyárban és az emelőhelyben foglalkoztatott munkások szociális helyzetéről, szakmai és nemzetiségi megoszlásáról, keveset mondanak el forrásaink, de ezekből is kiolvashatók viszonylag jobb munkakörülményeik. A munkabérekre vonatkozóan az 1861-es betegsegélyezési rendszabályzat ad némi utmutatást,⁸² amely 8-10 forintos hetibéreként beszél, s ez az átlagos belföldi gépgyári munkások fizetésének megfelelt. A munkaidőről csak az 1875. évi statisztika ad számot,⁸³ akkor napi 10 órát dolgoztak a gyár munkásai, jóllehet még sok gyárban 11-12 órás volt a munkaidő. Feltehetően a tárgyalta korszakban is hasonló volt a helyzet a munkaidővel illetően. A munkásság szakmai megoszlásáról szintén csak az 1875. évi kamarai jelentés szolgáltat pontos adatokat, amely szerint a gyár akkori 112 munkása közül 80 volt a szakmunkások száma, közöttük 10 az öntőmunkás. Az adatokból következtetve a szakmunkások és egyéb munkások arányát

hasonlónak kell tartanunk a hatvanas évek kezdetén is, vagyis az összmunkásság két harmadát tette ki. Ez megyezik a későbbi korszakok kutatójának megállapításával, amely szerint a döntő iparágak munkásságának többsége szakmunkás volt, s ennek alapján fogalmazza meg végső következtetését, hogy "a magyarországi proletariátus kezdetől fogva központi legjellegzetesebb típusa a - nagyrészt vas- és gépipari - szakmunkás volt.⁸⁴

A Vidacs gyári szakmunkásokra vonatkozó, említésre méltó adalékot találunk az Iparosok Lapja 1859-es évfolyamában,⁸⁵ amely két szempontból is közelebb visz megismerésükhöz. A lap közli előfizetőinek névsorát és abban a Vidacs gyári gépészségekde közül 32 előfizetőt sorol fel. A munkáslétszámnak tehát több mint egynegyede szaklapot járató, újságolvasó munkás volt, ez a tény tájékozottságára, és nem utolsó sorban anyagi körülményeire is utal. Bizonyos következtetés adódik ebből a névsorból a munkásság nemzetiségi összetételére is. Az előfizetők döntő többsége ugyanis nevük után ítélve, magyar származásúnak tartható, s ez a vizsgált kérdés szempontjából nem jelentéktelen tényező.

Ismeretes a magyarországi munkásság egyik jellemző vonása soknemzetiségi összetétele, amely jelentős hatást gyakorolt politikai arculatára, segítette internacionalistává formálódását. A sajátos ipari fejlődés folytán, a hazai szakmunkáshiány következtében, a nagyipar egyes ágai, különösen a vas- és gépipar, nagymértékben külföldi szakmunkásokra volt utalva.⁸⁶ A magasabb munkabért igénylő külföldieket főleg a nagyüzemek foglalkoztatták. A Vidacs gyár nem tartozott a tőkeerős nagyvállalatok közé, hogy külföldieket alkalmazhatott volna. Vidékről toborozta munkásait már az ötvenes években is, hogy a szükséges munkáslétszámot biztosítsa. Munkásainak tehát megvoltak a kapcsolatai a parasztsággal, amelyek révén erősítést nyertek a magukkal hozott 48-as eszmék, s ez volt az a szubjektív tényező, amely fogékonyabbá tette őket a nemzeti problémák iránt. Erre a gyári gárdára, amely 1864-ben kitűnt helytállásával a mozgalomban, kétségtől hatással volt az, hogy saját munkaadójuk, Vidacs János, velük egy oldalon küzdött. Az együttműködésnek ez a konkrét példája, tudomásunk szerint egyedülálló eset, nem ismerünk Vidacson kívül egyetlen gyárost sem, aki a függetlenségi mozgalomban "kompromittálta" volna magát.

Vidacs János nemcsak a függetlenségi mozgalom irányába igyekezett befolyásolni munkásait, hanem ezzel egyidejűleg a "munkásmozgalom" irányába is, de azt már nem ilyen pozitív előjellel. Ismerte a munkásság problémáját, törekvését betegsegélyző egyletek létrehozására és ezt a maga módján, a Schulze-Delitzsch-féle irányzat alapján, amelyhez osztályhelyzeténél fogva közelebb állott, vélte megoldani. Ezzel hozható összefüggésbe a gyárában létesített betegpénztár.

A Vidacs gyári társulás célja megegyezik a betegsegélyző és temet -

kezési egyletekével általában: a munkást betegsége, családját elhalálozása esetén támogatásban részesíteni. Az 1861 márciusában kiadott, erre vonatkozó rendszabályok kötelezően írják elő a munkásoknak a társulatba való belépést. Fizetésük minden forintja után 2 krt, forinton alul 1 krt. kellett a betegpénztárba befizetniök. A munkás 3 napi betegség után csak orvost és gyógyszerert kapott, pénzsegélyt csak 3 napon tuli betegségnél, egészen 14 hétig. Betegségük ideje alatt fizetésük felét kapták, a kórházban kezeltek még a kórházi járulékot. A segélyt 3 heti munkaviszony után lehetett igénybevenni, illetve ekkor léphetett be a munkás a társulatba. A szabályzat pontosan körvonalazza a munkás társulatba való belépésének és kizárásának, vagy a gyárból való eltávozásának, valamint a temetkezési segélyek feltételeit és módozatait, és az orvos teendőit. Ez utóbbi feladata volt a gyárban hetenként szemlét tartani, hirtelen vesztély esetén azonnal megjelenni, a betegeket látogatni stb. A szabályzat tartalmazza a választmányi tagok megválasztásának feltételeit és kötelességeit. Ezek közé tartozott a pénztárnál való ellenőrzés fizetésekor, s a betegek látogatása. Az esetben, ha a munkás kénytelen volt munkáját elhagyni, az elmulasztott napért a betegpénztárból 2 frt. járt neki.

A segélyek összege több tényezőtől függően, általában egyletenként változott. A temetkezési segélyekre vonatkozóan néhány példát említünk összehasonlításként: a vasuti munkásoknál halál esetén 10 forintot fizetett a vasut betegpénztára,⁸⁷ a pesti kőműveslegények egylete 20 forintos temetkezési segélyt fizetett,⁸⁸ ugyanennyit fizetett a rescabányai munkások segélyegylete is, e mellett az elhalt családtagok után is folyósított segélyt.⁸⁹ A Vidacs gyárban a munkában eltöltött idő arányában emelkedett a segélyek összege: 4 heti munkaviszony után 15 frt., egy év után 20 frt. s ez évenként 5 forinttal emelkedett egészen 40 forintig, de az elhalt családtagokra nem terjedt ki. Az összevetés alapján a Vidacs gyárit a viszonylag jól fizető egyletek közé lehet sorolni.

Hogy a munkások jogai a pénztár kezelését illetően mire terjedtek ki a fizetésnél történő ellenőrzésen kívül, nem derül ki a szabályzathból. A pénztár felett a vállalkozó diszponált, erről a "rendelet" címszó tanuskodik, amely a gyár esetleges megszűnte után úgy rendelkezik, hogy "a kéznél lévő pénztár a városi szegények számára teendő át."

A Vidacs gyári társulás nem a munkások, hanem a gyáros kezdeményezéséből jött létre, része volt annak a mozgalomnak, amelyet a burzsoázia indított el. Az egyletek szervezése már az előző évtizedben kezdetét vette, a hatvanas években pedig feltűnő módon elszaporodtak. Részenben a munkásság helyenként és szakmánként szervezkedve hozta létre betegsegélyző és egyéb jellegű egyleteit, részben maga a burzsoázia kezdeményezte ezeket. A burzsoázia részéről ennek nyilvánvalóan gazdasági oka volt, az egyletek fenntartását ugyanis a munkásokra hárították.⁹⁰ Ugyanakkor ezek az egyletek a burzsoázia politikai céljainak is megfelel-

tek. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy éppen a hatvanas évek elejétől szorgalmazták erősebben a munkásság ilyen jellegű igényének felülről való "megoldását", amikor a munkásság már saját egyleteinek létrehozásán fáradozott. A politikai célzat világossá válik abból a tényből is, hogy ezelv egy időben a burzsoázia részéről megindult a propaganda az "önsegélyező" egyletek mellett. Ez a propaganda határozott formát öltött 1862-ben, amikor a burzsoázia hivatalos lapja, a Pester Lloyd, a Schulze-Delitzsch-féle irányzat ideológiai terjesztését is kézbeveszi.⁹¹ Vidacsék jelentkezése az egylettel, véleményünk szerint, ebbe a vonalba esik, ennek az ideológiának gyakorlati megvalósítását segíti. Vidacs Jánosnak első lépése azon az uton, amely ehhez az irányzathoz kapcsolja, s amelynek végső állomását majd 1868-ban éri el, amikor közreműködik a Buda-Pesti Munkásegylet megalapításában.

A Vidacs gyári munkások, a politikai küzdőterre lépő magyarországi munkásság e kis csoportja, korának haladó politikai mozgalmaiban való részvételével tette ismertté nevét. A már vázolt okok következtében erősebben kötődött a függetlenségi mozgalomhoz, amelynek támogatásában nagyfokú harckészséget tanusított, és nem lebecsülendő érdemeket szerzett.

Vidacs János az országgyűlésben

Vidacs parlamenti szereplése lényegében az 1865 decemberében megnyílt országgyűlési periódusban vette kezdetét. Az országgyűlésen folytatódott a vita a kiegyezés módozatairól. A korábbi irányzatok közül a volt feliratiak kerültek többségbe. A kialakuló pártirányzatok között a Deák és Tisza mögött felsorakozott tábor, a jobbközépnek, illetve bal-középnek nevezett pártok a kiegyezés szükségességét hirdették. A kiegyezés elutasításának álláspontját az alig 20 főből álló kis csoport vallotta, amely Böszörményi vezetése alatt, szélbal néven vált ismertté, tagjai között az elvei mellett következetesen kitartó Vidacs Jánossal. Az országgyűlés legélesebb vitáját a közös ügyek váltották ki és a kezelésükről intézkedő törvényhozási küldöttségek eljárásának szabályozása. A szélbal mindkettőt hevesen elutasította.

Az első év képviselőházi vitájában - a határozati és felirati javaslat ügyében - Vidacs még kevés aktivitást mutatott. Kétszeri felszólalásában két jellemző vonása tűnik ki. Az egyik a volt honvédek, illetve azok özvegyei és árvái melletti kiállása, azok érdekeinek védelme, a másik az éles osztrákkellenesség.

Elsőként elhangzott megjegyzését 1866 február 23-án, a felirati javaslat részletes tárgyalása során, a felirat 42. szakaszára benyújtott módosítványhoz fűzte. A vitatott kérdés az volt: vannak-e száműzöttek a hazában, vagy csak elítéltek, amint a javaslat fogalmazta. Több képviselő konkrét példát hozva fel bizonyította az előbbit. Vidacs ezekhez csat-

lakozva egy asszony helyzetét ecseteli, akit brutális módon kiutasítottak az országból, amikor ügyeinek intézésére hazaérkezett. Beszédének hangneme azt mutatja, hogy célja nem volt más, mint az osztrák hatalom elleni hangulatkeltés, a törvénytelenység kihangsúlyozása, a száműzöttek és elítéltek melletti rokonszenv ébresztés. Valójában ez a kérdés nem volt olyan jelentős, amint ezt az országgyűlés vitája is mutatta.⁹²

Lényegesen fontosabb vitára került sor június 13-án az inségügyi tárgyaláskor. Ehhez Kállay Ödön, a szélbal egyik jeles tagja terjesztett elő módosítványt. Az 1863-as évi nagy aszály majd az 1866 májusi országos fagykár következtében keletkező inség leküzdése országos erőfeszítést tett szükségessé, s politikai ügygé vált. A szélbal részéről különösképpen kiemelték a vitatárgy politikumát és erősen támadták a Deák Ferenc által benyújtott javaslatot. A vita a segítség módozatai körül zajlott, lényege elvi kérdés volt: "alkotmányos uton", vagy az abszolutista hatalom segítségével számolják-e fel a nehézségeket. Vidacs, aki "ritkán szokott szólni", - mint megjegyezte - a szélbal indítványt támogató első hosszabb beszédében, kezdve a Deák elleni támadáson, aki "a népnek gabonát és kenyert nem alkotmányos uton akar adni", és az abszolutista hatalomhoz fordul segélyért, pedig "az nem képes és nem is akar segíteni", kitér olyan kérdésekre is, amelyek távol állanak a szóban forgó tárgytól, de alkalmasak ellenzéki nézeteinek kifejtésére. Éles szavakkal fakad ki Bécs zsarnoksága ellen, amely alatt szenved a magyar nép, "vitéz szerb, horvát, német és más nemzetiségű polgártársainkkal" együtt. Nem mulasztja el, hogy kitérjen az osztrák kormány eddigi törvénytelenégeire, visszatekintve a 48-as magyar győzelemtől és az idegen segítséggel levett szabadságharcról megtett utra, hogy az elnök rendreutasítása ellenére is folytassa az osztrák kormány heves bírálatát. Érdekes megfigyelést nyújt beszédének az a része, amelyben saját gazdasági helyzetét kapcsolja össze a bírált politikával: "Az osztrák kormány magán sem tud segíteni, minden nap házam előtt az executio az adó behajtására, azért, hogy két nagy hadseregét tartsa külföldön, hogy Németországban nagyhatalmi állását védje, s a vitéz olasz népet alkotmányától megfossson."⁹³

Vidacs nem elégedett meg azzal, hogy a kormány kül- és belpolitikáját egyaránt támadó, merész beszédét az alsóház ülésén elmondotta, hanem lépéseket tett arra, hogy a beszéd szövegét rölapok formájában sokszorosíttassa és terjessze. Már egy júliusban kelt bizalmas jegyzőkönyv arról beszél, hogy Vidacs János német nyelven, ezer példányban kinyomtatott "felségértő beszédét" terjeszti.⁹⁴ Két, augusztusban kelt jelentés is foglalkozik a hírrel és cáfolni igyekszik azt, de az egyikből mégis kiderült, hogy Vidacs elmondott felszólalását Galacban adta nyomdába, ahol az utóbbi időben tartózkodott.⁹⁵ Ezzel egyidőben hazai nyomdát is talált, amely vállalta a munkát. A Neseda Gyula könyvnyomdájá-

ban megrendelt 500 röplap próbapéldánya el is készült október végére, de ezeket a hatóság időben felfedezte és Worafka lefoglaltatta "kormányellenes és kiegyezésellenes tendenciája" miatt.⁹⁶

Hogy mi volt a célja a beszéd külön kiadásának, illetve terjesztésének, arra vonatkozóan a közben történt események adnak magyarázatot.

A beszéd elhangzását követő napon indult meg a poroszok támadása, és a porosz-osztrák háború kitörése ismét felcsillantotta a reményt, az osztrák ellenes megmozdulás lehetőségét. Az emigráció is akcióba lépett ennek a lehetőségnek a kihasználására. Kossuth proklamációk jelentek meg újra s egyéb forradalmi kiáltványok, amelyek egyike Galacból származott.⁹⁷ A kiáltványok terjesztését a fent idézett bizalmas jegyzőkönyv egy "felforgató párt" tevékenységével hozza kapcsolatba, amely a fővárosban és vidéken egyaránt osztrák ellenes agitációt fejt ki. A szervezkedés központjában Vidacs Jánost jelöli meg utalva röplapjainak terjesztésére.

Vidacsot tehát nem elégti ki a parlamenti harc, ahol a szélbal kis csoportjával együtt szívesen küzd a Deák-féle kiegyezési törekvések megállításáért. De ez a harc elég kilátástalan, tekintve pártjuk kisebbségét. Az országgyűlésen kívül is mozgósítani akar, szélesíteni a kiegyezést ellenzők táborát. Vidacsnak ez az akciója beszédének kinyomtatását illetően nevezhető egyéninek, máskülönbén része volt a szélbal által indított mozgalomnak, amellyel ellenzéki politikájuknak igyekeztek tömegeket szerezni. László Imre és más képviselőkről is érkezett olyan jelentés, hogy "választási kerületüket kormányellenes izgatási célokkal részint már beutasták részint szándékoznak."⁹⁸

A szélbal kiegyezésellenes harca szükségképpen maga után vont a szorosabb összeköttetés keresését az emigrációval. Kossuth terveit, elképzeléseit nem eléggé ismerték ahhoz, hogy eredményesen felhasználhassák agitációjukban a készülő kiegyezés ellen, amelynek előrehaladott tárgyalásait szakította félbe a porosz-osztrák háború. Ez a külpolitikai fordulat és várható kihasználása gondot okozott az emigrációnak. Terveinek megvalósításához hazai földön, hiányzott az akcióképes, egységes, az emigrációval szorosan együttműködő szervezet. Az az elgondolás, hogy a honvédseregígyeketek ilyenre fejlesszék, nem valósult meg. Laza volt a kapcsolat az emigráció és az otthoni rokonszenvező csoportok között, így a szélsőbaloldallal is. Kossuth nem egyszer panaszkodott a miatt, hogy ez a párt sem küldött hozzá senkit tájékozódni, amelyik azt állítja, hogy a 49-es zászlót Kossuth nélkül nem lehet fölemelni. Éppen ezek a laza kapcsolatok adtak lehetőséget arra, hogy lelkiismeretlen egyének, kihasználva Kossuthnak a hazai viszonyokban való tájékozatlanságát, kalandor tevékenységet folytassanak, veszélyeztetve a nemzeti ügyet. 1866 júniusában derült fény a Komáromy-Csáky-féle üzelmekre, akik az emigrációt azzal az állítással vezették félre, hogy itthon nagy

forradalmi szervezkedés van készülôben. S hogy ezt megtehették - igaza van Kossuthnak - ebben felelôsség terheli a szélbal pártot is.

Vidacs, aki teljes mértékben egyetértett pártjának politikájával, fôleg a Kossuthtal való szorosabb kapcsolatok kiépítésében válik annak hatásos támogatójává. Eddigi, elég gyakori levelezése az emigráció vezetőjével mutatja, hogy a maga részéről ápolta ezeket a kapcsolatokat személyében és pártja képviseletében egyaránt. Ezért fordulhatott hozzá Kossuth, hogy megbizsa a Komáromy ügy kiderítésével.⁹⁹ A Komáromyék üzelmeiről mitsem tudó szélbalnak, az ügyből is le kellett vonni annyi tanulságot, hogy a személyes kapcsolatokat erősebbé kell tenni az emigrációval.¹⁰⁰ Ez a törekvés megfigyelhető Vidacsnál is a Kossuthtal való levelezésben, de ez a kiegyezés után válik valóban intenzív, politikai levélváltássá.

Az 1866-os év politikai eseményei erősen igénybevették Vidacs idejét, energiáját. A legális lehetőségekkel élve nem hagyta kihasználatlanul most sem a másik oldalon kínálkozó alkalmat. S ez utóbbi ténykedésével a kormányhatóságok listáján újabb terhelő adatokkal növelte számát, amely ezuttal gazdasági vonatkozásban éreztette hatását. A háborus hónapok alatt ugyanis a kormány részéről felmerült annak szüksége, hogy a hazai gépgyárakat bevonja fegyverkészítmények szállításába. A Vidacs gyár, feltehetően az egykori társ, Jankó Vince javaslatára fegyverzáruk készítését vállalta volna. Jankó 1866 júliusában kelt ajánlásában méltatja a gyárat, jó véleményt adva a tulajdonosról is, mint "becsületes és megbízható üzletemberről."¹⁰¹ A hatóságok azonban jól ismerik Vidacsot, aki "az elégedetlenkedők frakciójához tartozik... s különös hajlama van a forradalmi üzemekhez" s ezért, "bár kívánandó lenne a Vidacs gyár felhasználása a fegyverkészítményekhez", a fenti aggályok miatt lemondanak arról.¹⁰²

A szélbal kiegyezéselleni harca a tömegekkel való szélesebb kapcsolat és belpolitikai program hiányában csak minimális hatást ért el. A 67-ben folytatódó országgyűlésen küzdelme kimerült a közös ügyek támadásában, közjogi álláspontjában nem azonosult Kossuth negyvenkilences politikájával. Vidacs magatartásában sem mindig egyértelmű a 49-es politika melletti kiállás. Konspiratív vonalon úgy tűnik teljes mértékben elfogadja és támogatja a kossuthi politikát, erre vall az is, hogy 1866 végén Magyarországon nyomott 1849 c. lap terjesztésében, s e jelszó alatt szervezett izgatásban része volt.¹⁰³ Az országgyűlésen elvbarátaihoz igazodik, pártjának indítványait és törvényjavaslatait védelmezi. Pártján belül Madarász Józsefhez áll legközelebb, annak hatása érződik még beszédein is. Különösen megfigyelhető ez a március 28-i ülésen elmondott felszólalásában. Előzőleg Madarász hosszú beszédében vette bírálat alá a 67-es bizottság munkálatait, amely szerinte az alkotmány föladását jelenti s ezért nem hajlandó elfogadni. Egyedül az uralkodó azonosságát

tudja elfogadni, mert az a Pragmatica Sanctioval megegyezik, ezen kívül minden szorosabb kapcsolat törvényeinkkel ellenkezik. Ezen elv alapján utasítja el javaslatában a bizottság munkálatait, amelyet 11 szélbal képviselő aláírásával nyújtott be.¹⁰⁴ Vidacs lényegében a Madarászéval megegyező véleményét mondja el, még a Mária Teréziáról szóló történelmi párhuzamot is átveszi, csak kissé módosított formában idézi fel. Gondolatmenetét kevésbé világos megfogalmazásban és némileg gunyos hangnemben fejti ki, végül az érzelmekre hatva pártolja Madarász indítványát, amely meggyőződésével "leginkább megfér."¹⁰⁵

Az események menetét már nem lehetett megállítani. Megtörtént a kormány kinevezése, amelyet a szélbal is örömmel fogadott, mint "első remény lépését hazánk alkotmányos teljes visszaállításának", ahogy Madarász kifejezte, de hasonlóan vélekedett Böszörményi is. Közeledett a kiegyezés megkötésének utolsó hivatalos aktusa, a király koronázása. A szélbal ellenzék támadásának befejező fázisában ezt próbálta késleltetni a koronázás jogtalanságának hangsúlyozásával. Sikertelenül. A koronázás ellenzésének Vidacs részvételével egy héttagu, Madarász vezette csoport úgy adott kifejezést, hogy nem jelent meg a hivatalos ünnepségeken, amely kötelező volt a képviselők számára, hanem tüntetően elhagyta a fővárost arra az időre.¹⁰⁶

A kiegyezéssel lezárult a parlamenti harcoknak egyik szakasza. Az ellenzék új helyzetben folytatja harcát a kiegyezési törvények közös ügyre vonatkozó pontjai ellen. Vidacs János utja ebben a küzdelemben ér majd politikai pályafutásának csúcspontjára.

J E G Y Z E T E K

1. Ki az a Vidacs János. Irta egy honvéd és fogolytársa. OSZK.
2. Iparlap. 1861. 81. l.
3. Országos Levéltár (OL) Az Ellenzéki kör iratai. 1847-49. II 7. Vidacs István erőművészt Fényes Elek ajánlatára választották meg rendes tagnak 3 évre. - A kör tagjai között több neves polgárt találunk: Beliczay Imre (bábsütő), Beregszászy Lajos (zongorakészítő), Emich Gusztáv (nyomdász), Jankó Vince (kereskedő, Vidacs későbbi társa), Schlick Ignác, Szijj Sámuel és Vidacs István (gépgyárosok). Uo. 194.
4. Nyári Albert, A magyar forradalom napjai. Pest. 1848. 44-52. l. - Március 15-ike. ápr. 19. 30. sz. - Birányi Ákos Pesti forradalom. Pest. 1848. 17. és 21. l. - E leírásokat veszi át dr. Schoen

- Arnold 1848. márc. 15. Egy nap története. Bp. 1948.
5. Jókai Mór, Utazás egy sirdomb körül. Bp. 1932. 12. l.
 6. Birányi Á. i. m. 21. l. - Március 15-ike 18. sz. hat új egyetemi tanár kinevezését hozza.
 7. Petőfi is első lépésként ezt jelölte meg: "Logicaillag a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége - írja Naplójában - szabaddá tenni a sajtót ... azt fogjuk tenni!" idézi Szana Tamás, A sajtó fölszabadulása. Bp. 1898. 46. l.
 8. Szana Tamás tévesen Irinyi Józsefet jelöli meg mint a sajtó jelképes lefoglalóját. i. m. 51. l.
 9. Birányi Á. i. m. 39. l.
 10. Ki az a Vidacs János.
 11. OL 1848/49-es elitéltek iratai. 1. cs.
 12. Földy János naplótöredékéből összeállította Balassa Imre, Világostól Josephstadtig. 1849-1856. 129. l.
 13. OL Kanc. eln. ir. 1863. 1055. iratanyaga utal az 56-os letartóztatásra, az eredeti ügyiratok elvesztek.
 14. Felesége Csernyus Jozefa, akitől nyolc gyermeke született.
 15. Magyar Néplap. 1856. jul. 18. 6. sz. - Vagyonának zár alá vételét még első letartóztatásakor rendelték el. OL Pest-Budai ker. főispánság mutatókönyve. 1851. 21843.
 16. A gyár történetének feldolgozása Folia Archeologica 1961. Szakács Margit, A Vidacs-gépgyár története.
 17. Táncsics Mihály, Életpályám. Bp. 1949. 314. l.
 18. Sashegyi Oszkár, Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon. 1849-1867. Bp. 1959. 70. l.
 19. Dr. Oláh Gyula, Az ébredés korszakából. Vasárnapi Ujság (VU) 1910. jan. 9. idézi Lukács Lajos, Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak. 1849-67. Bp. 1955. 182. l.
 20. Bölöni György illeti e névvel Vidacsot Hallja kend Táncsics c. művében. Bp. 1965. 445. l.
 21. Sashegyi O. i. m. 249. l. Az 55 személyt feltüntető jegyzéken a Vidacs-hoz közelállók közül Táncsics, Jankó Vince, Buda Sándor és Dunyov István nevét találjuk. - Szabad György, Forradalom és kinevezés választóján. Bp. 1967. 131. l. az 1859 elején Kossuth

intenciójára meginduló hazai titkos mozgalom szervezői között említi nevét. E gyanu alapján kerülhetett neve a fenti listára.

22. OL Statthalterei Für Ungarn (SFU) eln. ir. 1860. IV.H.160.
23. U.o.
24. U.o. - a pesti rendőrkapitány felhívására mintegy negyven város előljárójának válasza érkezett be.
25. OL SFU. eln. titkos ir. 1860. 79.
26. OL Dunyov iratok. Vidacs József levele Dunyovhoz. Galac. 1860. aug. 18.
27. U.o. 1860. nov. 3.-án kelt levél.
28. U.o. 1860. szept. 8-án kelt levél.
29. U.o. 1860. ápr. 11-én kelt levele és Ihász Dániel iratai. 1861. 24. és 27.
30. Hadtörténeti Intézet Levéltára (HIL) Emigrációra vonatkozó hirszerző iratok. 1861. 65. 146. cs.
31. OL Dunyov ir. Vidacs József levele. 1860. nov. 3.
32. U.o. 1861. ápr. 11-én kelt levele.
33. OL Ihász D. ir. 1861. 30. és Vidacs József levele Dunyovhoz. 1862. szept. 6.
34. Kovács Endre, A Kossuth emigráció és az európai szabadságmozgalmak. Bp. 1967. 382.l.
35. U.o. 389.l.
36. OL Ihász D. ir. 1862. 96. - A fivérénel nem kevésbé fontos megbízást teljesítő Vidacs József szerepét a továbbiakban csak ott érintjük, ahol Vidacs Jánoshoz kapcsolódó akció szükségessé teszi.
37. Szabad Gy. i.m. 281.l. - Sürgöny. 1861. jan. 23., febr. 10, 14 és 17.
38. Szabad Gy. i.m. 281.l. - Lukács Lajos i.m. 276-278.l.
39. Szabad Gy. i.m. 281.l. - Sürgöny. 1861. febr. 21. 22.
40. Somogy megyei Honvéd segélybizottmány alapszabályai. Kaposvár. 1861. ápr. 11. OSZK.

41. 1849-1866. Adalékok a kényuralomellenes mozgalmak történetéből. Bp. 1888. (A 61-iki eseményekhez. Asbóth Lajos leveléből.) 160. l. szerint az egyletek valódi célja az volt, hogy "a még harc-képes honvédek összeirassanak és csoportokba szerveztessenek." - idézi Szabad Gy. i. m. 283. l.
42. Kossuth Lajos, Irataim az emigrációból. III. Bp. 1882. 602. l.
43. OL Kanc. eln. ir. 1861. 646.
44. U. o.
45. OL HTT. eln. ir. kutfő IV. E 1862.
46. Lásd a 12. jegyzetet. - Szabad Gy. i. m. 200. l.
47. 1861. évi országgyűlés. Pest. 1861. 474. l. - Iparlap. 1861. 14. sz.
48. 1861. évi április 2. Pesten egybegyűlt országgyűlés.
49. U. o. június 4-iki ülés.
50. Kákay Aranyos, Országgyűlési árny- és fényképek. Pest. 1961. 30. l.
51. Magyarország története. II. Bp. 1964. 55. l.
52. Iparlap. 1861. márc. 27. 13. sz.
53. Fővárosi Levéltár. Pesti tanácsülési jkv. 1861. márc. 20. 21.
54. U. o. 1861. márc. 26.
55. Haladás 1862. okt. 19.
56. OL Kanc. eln. titkos ir. 1862-1867. 1. cs. 120. l. a rajta levő szöveg szerint Pestről keltezett és Lipcsében nyomtatott, de Máramaros kir. biztosa szerint Pesten nyomták. 1863 májusában kelt jelentése szerint az ország minden vidékén terjesztik. - OL Kanc. eln. ir. 1863. 595.
57. OL Kanc. eln. titkos ir. 1862-1867. 1. cs. 1863. máj. 21. keltezéssel.
58. U. o. - a levelet gr. Beleznay Ferenc kapta.
59. U. o. Kapy Ede főispán felterjesztő levelének egyik részlete jellemző képet fest a fővárosról a felszólító levél eredetét gyanítva: "Hogy Pest városában a kenyérkereset nélküli számos ügyvédek és a magyar mesterembereknél dolgozó magyarajku legények valamint kereskedői segédeknel lehető legrosszabb szellem uralkodik, tagadni nem lehet, és én azt hiszem miképen e levél

- is, ily vegyületű társaságból ered." Ugyanakkor a megyék hangulatát békés szelleműnek nevezi.
60. U.o. - a kinevezési dekrétum készítésével a Trattner-Károlyi nyomdát gyanította a rendőrség, de bizonyítani nem tudta, ugy-szintén a proklamáció készítésének helyét sem találta meg.
 61. HIL L.G.C. 1863. eln. 383.
 62. OL Kanc. eln. ir. 1863. 828.
 63. OL Kossuth gyűjtemény. I. 4132.
 64. U.o. I. 4196 Vidats József-Kossuth 1863. szept. 5. Galac. ide vonatkozó sorai: "Én bátyámon kívül senkivel sem állottam levelezésben a hazában - jó volna tán nekem valakit megnevezni kívül ezentul levelezésbe léphetnék s az utasításokat újra beküldeni."
 65. HIL L.G.C. 1863. eln. 552. -idézi Dr. Böhm Jakab: Adalékok az 1863-64. évi lengyel felkelés magyar támogatásához. Hadtört. Közl. Bp. 1964. 1.sz. 98.l.
 66. HIL L.G.C. 1864. eln., 289.
 67. Böhm J. i.m. 106.l.
 68. OL Kanc. eln. ir. 1863. 943.
 69. OL Kanc. eln. ir. 1863. 1408.
 70. OL Kanc. eln. ir. 1863. 1575. Pálffy szerint az országban 16 helyen függesztették ki a kiáltványokat, de ezek a lakosság részéről nem találtak visszhangra.
 71. Főv. Levéltár. eln. ir. 1864. 55.
 72. OL HTT eln. 1864. IV. A.-2191-idézi Lukács L. i.m. 347.l.
 73. 1849-1866. Adalékok... (Asbóth János feljegyzése. 172-74.l.
 74. HIL. L.G.C. 1864. eln. 700.
 75. U.o. 1008. - Fővárosi Lapok 1865. aug. 20. 729.l.
 76. Léderer Emma, Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon. Bp. 1952. 137 és 150.l.
 77. U.o.
 78. Léderer E. i.m. 132.l.
 79. U.o. 134.l.

80. Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1870-75. 165. l.
81. Fővárosi Lapok, 1868. 348. l.
82. Vidats István gépgyárának betegápolási és temetkezési rendszabályai. Pest. 1861. OSZK.
83. Bp. Ker. és Iparkam. jel. 1870-75. 176. l.
84. Laczkó Miklós, Ipari munkásságunk összetételének alakulása. 1867-1949. Bp. 1961. 40. l.
85. Iparosok Lapja. 1859. 13. sz.
86. Laczkó M. i.m. 56. l.
87. Sashegyi O. i.m. 190-191. l. - a vasuti munkások 1857-ben engedélyt kérnek betegsegélyző egyesület alapításához, mert a vasuti pénztár csak 10 frt. temetkezési segélyt fizetett.
88. U.o. 192. l.
89. U.o. 365. l.
90. Léderer E. i.m. 148. l. - jó példa erre az óbudai hajógyári munkások egyleteinek összevonásáról és igazgatói ellenőrzés alá rendeléséről szóló javaslata Protmannak, amibe az igazgatóság nem ment bele attól tartva, hogy az egyesület anyagi támogatása ezáltal rá hárulna. Sashegyi O. i.m. 199-200. l.
91. Léderer E. i.m. 155. l.
92. Az országgyűlés képviselőházának naplója. Pest. 1866. I-II. 318. l.
93. U.o. 151-152. l. - Országgyűlési Emlékkönyv. 1866. Pest. 1866. 447. l.
94. Sashegyi O. i.m. 461. l. - OL Kanc. eln. ir. 1866. 926.
95. OL HTT. eln. ir. kútő IV. A. 4838/866.
96. OL HTT. eln. ir. kútő IV. C. 7198/866.
97. OL Kanc. eln. ir. 1866. 859. - a kiáltványt a galaci császári ügynök küldte Bécsbe. Berlin, június 1. kelt felhívás a poroszok mellett harcoló magyar légio toborzását kívánta elősegíteni.
98. OL Kanc. eln. ir. 1866. 574.
99. Kossuth L. iratai. VII. Bp. 1900. 100-101. l. Florenc 1866. jun. 18-án kelt levél ide vonatkozó része: "... E megdöbbentő értesítés folytán felszólítottam Vidatsot, hogy a dolognak alaposan

járjon utána, s (oh szégyen és gyalázat!) csakugyan kiszült, hogy az egész állítólagos organizatio nem egyéb mint mese, koholmány, merő üzérkedési fogás..."

100. Szilágy Virgil Kossuthnak szóló 1866. dec.17-én kelt levele szerint a szélső baloldálnak egyetlen tagja sem tudott a Komáromy által jelzett központi bizottmányról és a szervezkedésről kivéve Böszörményit, aki általánosságban hallott róla valamit.
101. OL Kanc. eln. ir. 1866. 866.
102. OL Kanc. el. ir. 1866. 922. - a jelentés szerint nemcsak Vidacs János, hanem "István fivére is a másik oldalon" áll.
103. OL Kanc. eln. ir. 1867. 199. - a titokban nyomott hetilapot, amely "az ország teljes függetlenségére tör" több budai ügyvédnél megtalálták. A lapot egy Molnár nevezetű expedálta. Megtalálták a mellékelt cédulát is ezzel a tartalommal: "Terjessze! Vasárnap délbén a váci utcában nagy tüntetés" (az időpont 1866. dec. 27 körüli). A tüntetésből csak kisebb demonstráció lett. A lapot nemcsak Pesten, hanem az országban is terjesztették "az akciópárt hívei", sőt Vidacs által, aki "az oláh fejedelemségekkel állandó üzleti összeköttetéssel bír, további szélesedését találja"
104. Az országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyve. Pest. 1867. 2. k. (Irományok. 70. sz.) 102. l.
105. U.o. 122. l.
106. Szakács Margit, A "cinkotai magyarok." Folia Arch. 1964.

DIE POLITISCHE LAUFBAHN VON JÁNOS VIDACS (1848-1867)

Wir wollen den Lebenslauf einer tätigen, für die Nationalbewegung und für den gesellschaftlichen Fortschritt kämpfenden Persönlichkeit bürgerlicher Abstammung zwischen den Jahren 1848-1867 darstellen. Er wurde in dieser kurzen, aber mit sozialen und politischen Problemen vollbeladenen Zeitspanne unserer Geschichte im öffentlichen Leben bekannt.

Wir treffen ihn im Jahre 1848 im Umkreise von Petőfi und der Märzjugend für den Sieg der Revolution kämpfend, später an dem Freiheitskrieg bis zur Waffenstreckung teilnehmend. Nach der Niederlage geriet er in den Josefstädter Burgkerker. An diesem Ort wird in ihm das Festhalten an den sich mit scharfen habsburgfeindlichen Gefühlen verbindenden 48-er Ideen noch gestärkt. Im Jahre 1858 übersiedelt er nach Budapest, und übernimmt die Leitung der Maschinenfabrik seines Vaters István Vidacs. Die ökonomische Tätigkeit kann aber seinen Geist nicht vollständig fesseln. Zu Beginn der Unabhängigkeitsbewegung im Jahre 1860 bekennt er sich einmütig zu der die revolutionären Kämpfe bejahenden, und den friedlichen Ausgleich verneinenden Richtung. Er spielt eine legale und illegal-konspirative Rolle, und entfaltet - wenn auch unter ständiger Polizeiaufsicht - auf beiden Gebieten eine vielseitige Tätigkeit.

Seit dem Jahre 1860 ist er Landtagsabgeordneter, Mitglied der unter Anführung des Grafen Teleki stehenden Adresspartei. Auf diese Zeit fällt die Organisation der Honvéd-Hilfsvereine, in denen er nicht nur die Rolle des Anregers spielt und Agitatoren-Aufgaben versieht sondern, im engeren Komitee des Budapester Vereins auch einen Posten bekleidet. Gleichzeitig entfaltet er eine weitreichende Propagandatätigkeit zugunsten der Organisation der ungarischen Legion in Italien. In dieser Angelegenheit hat er mit seinem jüngeren Bruder, dem mit dem in Italien auf der Seite von Garibaldi kämpfenden István Dunyov in enger Beziehung stehenden József Vidacs zusammen wichtige Ergebnisse errungen. Die polnischen Ereignisse des Jahres 1863 riefen eine starke Solidaritätsbewegung beim Grossteil der ungarischen Gesellschaft hervor. János Vidacs nahm an der Hilfstätigkeit für Polen in bedeutendem Masse teil. Er wirkte an der Organisation der Waffen-, Geld-, und Lebensmittel-Transporte, sowie an der Sammlung der Gaben erfolgreich mit. Er war auch in eine Militär-Organisation verwickelt, und der Enthüllung einer seinen Verbindungen zufolge des Hochverrats beschuldigt erneut vor Gericht gestellt, aber wegen Mangel an Beweisen freigesprochen.

In den Jahren 1865 und 1867 gehört er zu den gegen den Ausgleich kämpfenden extremen Linken der sich ausbildenden parlamentarischen Opposition. Die Reden die Vidacs im Landtag hielt, dienten zur Erweckung der habsburgfeindlichen Stimmung und betonten in erster Reihe den Mangel an nationaler Unabhängigkeit. Gleichzeitig übte er eine tapfere Kritik an der Innen- und Aussenpolitik der absolutistischen Regierung. Die politischen Prinzipien von János Vidacs hatten im Kreise der die Basis der Unabhängigkeitsbewegung bildenden Arbeiter seiner Fabrik Unterstützung gefunden. Sie spielten in den Demonstrationen der Jahre 1860 und 1864 eine wichtige Rolle.